

El Castell de Segur

Eduard Píriz i González¹

Resum:

En aquest article recollim tota la informació que s'ha generat sobre el castell de Segur a partir dels resultats de les campanyes arqueològiques que es van dur a terme entre el 2015 i el 2018. Les dades obtingudes s'han compaginat amb l'estudi històric i documental del castell que vam fer l'any 2015.

El castell de Segur va desaparèixer com a edifici funcional entre el mes de maig i el mes de juny de l'any 1616. El 29 de maig d'aquell any, el diumenge de la Trinitat, cap al migdia, es van presentar al castell de Segur les tropes a cavall i d'infanteria que Francisco Fernández de la Cueva, duc d'Alburquerque, lloctinent general de Catalunya, havia demanat al rei Felip III per combatre els fautors del bandolerisme al Principat.

Francisco de Atienza, capità de les tropes, va treure del castell les senyores Dionísia i Maria Anna, mare i esposa, respectivament, de Miquel de Calders, senyor de Segur, que estava absent. Tot seguit –tal com comenta un dels soldats de les tropes que va escriure una mena de diari de la seva estada a Catalunya–, aquest mateix dia, van iniciar les feines d'enderroc del castell. Van trigar 11 dies i, per tant, a mitjans del mes de juny del 1616, el castell de Segur ja era a terra.

Des d'aquell dia i fins a l'any 2015, les restes del castell van servir de pedrera de materials de construcció i, de mica en mica, es van anar ocultant sota un munt de terra i runa, per acabar cobertes, finalment, d'una capa vegetal que les va amagar gairebé totalment.

L'edifici enderrocat pels soldats del virrei, més que un castell, tipològicament, era un palauet residència senyorial de principis del segle XVI. Des del segle XI fins al segle XVII, el castell de Segur va estar contínuament habitat i va ser el centre de poder del senyoriu de Segur. Això ens permet entendre que, com a edifici, va tenir diferents fases constructives i que, en funció de les necessitats de cada època i del potencial econòmic dels seus senyors, van dibuixar diferents horitzons arquitectònics i d'ús de tot el seu recinte.

Amb les dades obtingudes als diferents estudis, podem establir, de manera clara, cinc horitzons que es corresponen a moments arquitectònics i a successos històrics esdevinguts al castell de Segur i que n'han marcat l'evolució constructiva:

- Segles XI-XIII, antecedents, primeres notícies i la torre altmedieval.
- Segles XIV i XV, consolidació d'un poder senyorial amb residència al castell i amb plena jurisdicció.
- 1462-1472, la guerra civil catalana.
- Segles XV i XVI, el palau residència senyorial i la vinculació a la Diputació del General.
- Segle XVII, el bandolerisme i la fi del castell de Segur.

Paraules clau:

Castell de Segur, senyoriu de Segur, baronia de Segur, família Calders, terres de frontera, guerra civil catalana, bandolers, virrei de Catalunya, *túnel*, capella de Sant Miquel

1. Arqueòleg i Arquitecte tècnic.

Situació

El castell de Segur està ubicat a un turó de 806,00 metres d'altitud sobre el nivell del mar. Les seves coordenades són: ETRS 89 X: 372573, Y: 4615733. Cap a l'est, a la falda del turó, a tocar del castell, trobem el nucli de població que, adaptant-se als pendents mitjançant una trama urbana molt irregular, arriba fins a l'església de Santa Maria. El poble pren el nom del castell i està format per un petit nombre d'antigues cases adossades amb pocs carrers i una placeta davant de l'església.

Administrativament, Segur es troba dins el municipi de Veciana, conjuntament amb les poblacions de la Rubiola, Montfalcó el Gros, Sant Pere del Vim, Santa Maria del Camí i Veciana. El municipi de Veciana forma part de la "comarca natural de Catalunya" de l'Alta Segarra, també dita Alta Anoia. L'Alta Segarra és una de les tres unitats geogràfiques naturals en què es divideix la comarca de l'Anoia, a la província de Barcelona.

Actuacions realitzades (2015-2018)

Dins el marc dels estudis necessaris per la redacció d'un pla director del castell de Segur,

vam realitzar una primera intervenció arqueològica, entre el 5 i l'11 de març del 2015. Les intervencions realitzades des de l'inici van estar motivades per la voluntat municipal de posar en relleu les restes del castell de Segur. L'Ajuntament de Veciana, com a principal impulsor mitjançant l'actuació gestora i tècnica del Servei de Patrimoni Arquitectònic Local de la Diputació de Barcelona (SPAL), va fer possible la redacció del pla director l'any 2015, que canalitzà i focalitzà les següents intervencions d'estudi, protecció, consolidació i restauració de les restes del que havia estat el centre de poder del senyoriu de Segur.

La primera intervenció va consistir en una neteja i rebaix superficial del jaciment, amb l'aflorament de noves estructures desconegudes fins el moment. Posteriorment vam procedir a l'aixecament topogràfic del recinte i a l'aixecament fotogramètric de les estructures visibles més importants.

La potencialitat que insinuaven els resultats de la primera actuació, que va posar a la llum dues torres de planta circular i un recinte definit format per diferents estances, va motivar una segona intervenció arqueològica més gran durant el mes de juliol del 2015, per mirar de treure a la llum i documentar altres estructures del castell. D'aquesta forma vam iniciar l'estudi del monument seguint les traces marcades pel

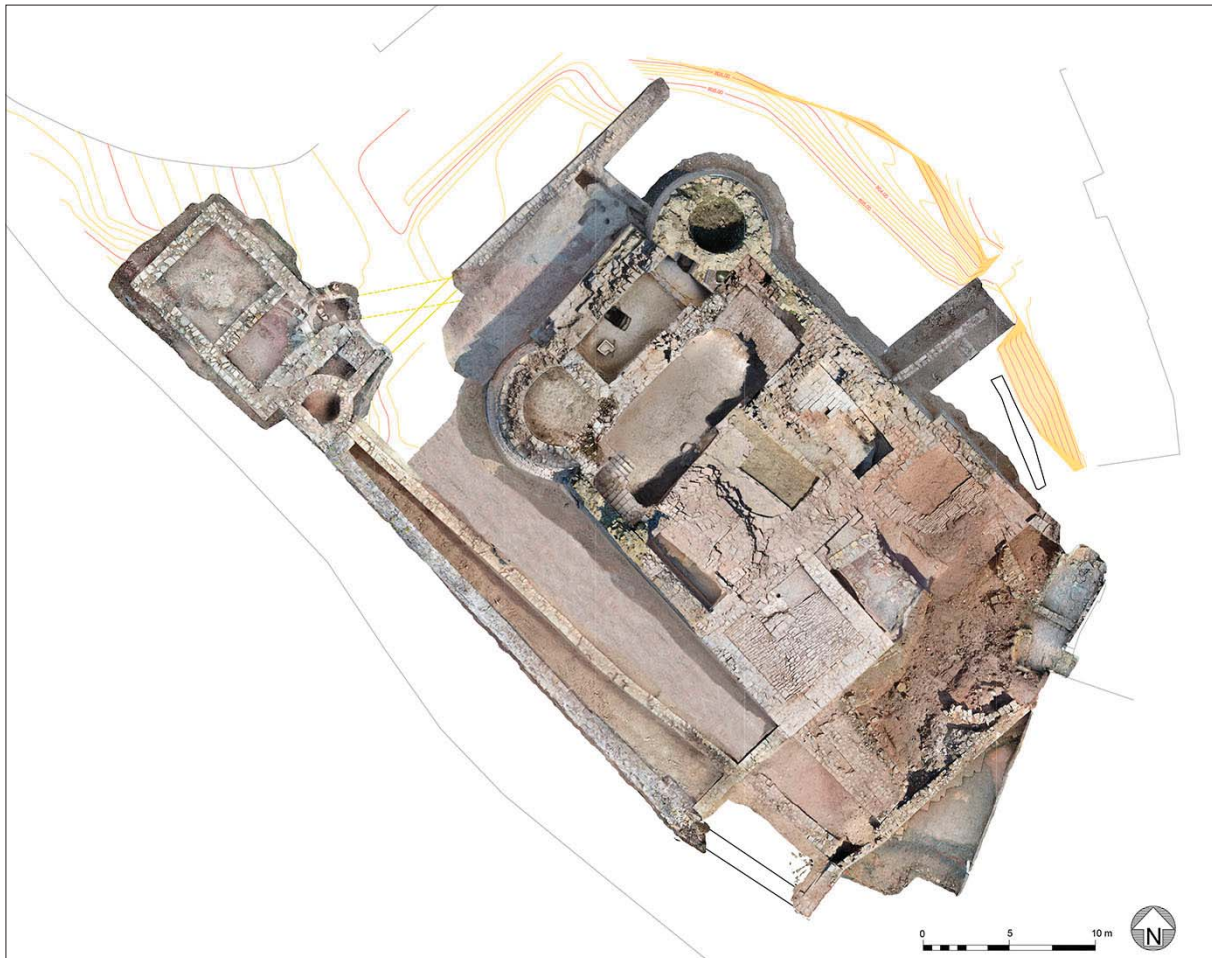

Figura 1. Aixecament ortofotogràfic de la planta de totes les zones excavades del castell fins al 2018 (R. Ramírez - E. Píriz).

pla director. La segona intervenció va donar com a resultat la descoberta dels àmbits A, B i B1, que són espais en planta baixa del recinte central del castell, amb murs que conserven fins a 3,5 m d'altura. Vam completar la documentació gràfica, planimètrica i topogràfica realitzada en la primera intervenció i paral·lelament, el mateix any vam realitzar l'estudi històric, documental i arquitectònic del castell.

Amb l'objectiu d'aconseguir fons econòmics per dur a terme les diferents actuacions plantejades, es van sol·licitar durant l'any 2015 subvencions al Departament de Cultura de la Generalitat de Catalunya i també vam mirar d'acollir-nos al programa de l'1,5% cultural del Ministeri de Foment. Un cop aconseguit aquest finançament, es van programar les actuacions per a l'any 2016.

Durant els mesos de juny i setembre del 2016 vam realitzar la tercera intervenció arqueològica, dins el marc de les obres de restauració de les estructures del castell, que es van centrar en la posada en relleu dels elements més significatius i en la comprovació de la possibilitat de fer accessible la fortalesa a la visita pública. Vam excavar dos àmbits més de l'interior del recinte central del castell, on vam recuperar un paviment de lloses de pedra ubicat a nivell de planta primera i també vam localitzar les restes d'una gran torre de planta circular que estava quasi completament desmuntada.

Les obres vinculades a la subvenció de l'1,5% cultural del Ministeri de Foment van consistir en: el reforç i la consolidació de la volta de pedra que cobria part de l'àmbit interior B, la protecció del coronament de la torre Oest, i

la protecció i regularització del mur exterior entre les torres Nord i Oest mitjançant la col·locació d'unes filades de sacrifici.

Pel que fa a les obres corresponents a la subvenció de la Generalitat de Catalunya realitzades entre el 7 de setembre i el 5 d'octubre del 2016, van consistir en la formació d'una cobertura per l'àmbit interior A amb un sostre de bigues de fusta i en la protecció del coronament dels murs perimetrals de l'àmbit mitjançant unes filades de sacrifici.

Durant el setembre de l'any 2016 l'SPAL va presentar la documentació tècnica per la restauració i adequació dels espais visitables del castell de Segur, que va servir per a les actuacions dutes a terme durant l'any següent.

L'any 2017, entre el juny i el juliol, vam realitzar la quarta intervenció arqueològica, que va estar focalitzada a les zones que no havien estat intervingudes a l'interior del recinte central i també a la zona del castell que es troba a tocar de les primeres edificacions del poble de Segur. Vam aconseguir excavar la base de la torre de planta circular que vam datar amb anterioritat al segle XIII, i que va ser amortitzada amb les reformes posteriors del castell.

Mitjançant aquesta intervenció vam aconseguir delimitar tota la planta del recinte central del castell palau de finals del segle XV a principis del XVI. Vam completar el coneixement sobretot de l'àmbit que està format per dues torres de base quadrangular que es troben a l'extrem sud-est protegint les dues cantonades del recinte a tocar del poble de Segur. Les torres excavades estan separades per un espai que interpretem com la zona d'accés a l'interior del recinte central del castell. Aquest accés permetia la comunicació directa entre el castell palau i el poble, tot propietat dels senyors de Segur.

El mes de juliol del 2017 es va redactar en col·laboració amb l'SPAL un projecte per facilitar la visita a l'interior del castell. Finalment entre l'octubre i el novembre del mateix any es van executar les obres que consolidaven els murs de la torre Sud, la muralla del segle XV ubicada al sud-oest del recinte perimetral, l'escala de pedra que dona accés a l'àmbit interior B i també es van muntar les passeres i escales

metàl·liques que facilitarien l'accés i la circulació interior.

Per últim, entre el 16 i el 20 de juliol i el 17 de setembre i el 16 d'octubre del 2018 vam realitzar la cinquena intervenció arqueològica al castell centrant-nos en les zones exteriors al recinte central, concretament al nord-oest i al sud-est.

■ El castell palau de Segur

La major part de les estructures del castell de Segur que hem estudiat es corresponen a l'estat en què va quedar després del seu enderroc l'any 1616 i després dels successius espolis de materials constructius que ha patit des de l'abandonament per part dels seus propietaris, la família Calders, senyors de Segur.

Les estructures més ben conservades, més que a un castell medieval, tipològicament corresponen a un palau residència senyorial de finals del segle XV o principis del segle XVI. Igual que altres castells de l'època, es pot llegir a l'edifici una voluntat d'adaptació a les noves tècniques poliorcètiques i un desig de monumentalització de la residència senyorial de la família Calders. És en aquest moment quan intenten articular el conjunt dels edificis i estructures existents mitjançant un possible pati interior central. Hem localitzat les restes d'un paviment de lloses de pedra rectangulars a la cota de planta primera i una estructura amb els murs de carreus de pedra revestits d'un morter de calç amb acabat lliscat que probablement va ser una cisterna ubicada per sota del nivell del paviment. També és possible que en aquest moment es produeixi la monumentalització del conjunt del castell mitjançant la construcció o arranament de quatre torres ubicades a les quatre cantonades del recinte central. Dues de cilíndriques al nord-oest i dues de planta quadrangular al sud-est, a tocar del poble.

Aquesta tipologia de castell palau organitzat a partir d'un pati central estava emmirallada en origen als castells militars musulmans, com el castell de Balaguer i el castell de Miravet, que al seu temps estaven influenciats per les formes arquitectòniques militars romanes de

l'antiguitat tardana. Un edifici contemporani que ens serveix de paral·lel és el palau castell d'Arbeca. Aquest fou construït per ordre del duc Joan Ramon Folc III de Cardona. Les obres van iniciar-se l'any 1475 i van durar tot el primer terç del segle XVI. Salvant les diferències de grandària, ja que el castell palau d'Arbeca era un edifici de grans dimensions, cal remarcar alguns trets de semblança, com per exemple l'aspecte de les torres cilíndriques amb una motllura que separa el parament vertical llis de la torre, del parament atalussat en forma d'escarpa a la part baixa.

Podem dividir el castell de Segur en dues zones ben diferenciades. D'una banda, trobem al cim del turó el recinte central i, al seu voltant, el recinte o perímetre exterior emmurallat. El recinte central està ben delimitat del seu entorn, mentre que el perímetre exterior, sobretot la seva part més meridional, s'acaba confonent amb la trama urbana de la població actual de Segur.

El nucli central té una superfície aproximada de 547 m², i el recinte o perímetre exterior fa aproximadament 1.000 m². Per tant, tot el recinte del castell de Segur que es coneix fins ara ocupa una superfície aproximada de 1.547 m².

El recinte central del castell té una planta de forma rectangular i està orientat en sentit NO-SE. Es pot dividir perpendicularment, a la seva directriu longitudinal, en quatre crugies estructurals ben diferenciades: la primera zona està formada per la torre Nord, la torre Oest i l'àmbit interior A; la segona disposa d'un espai únic que anomenem *àmbit interior B*; la tercera està dividida en tres parts i va ser denominada zona C; i per últim, la quarta part, ubicada a l'extrem sud-est, és l'àmbit interior D format per la torre Sud, la torre Est i un espai entre aquestes on creiem que es trobava l'accés (fig. 2).

La primera zona disposa de dues torres que defensen l'extrem nord-occidental del nucli central, i d'un àmbit de planta rectangular ubicat entre aquestes a nivell de planta baixa.

L'àmbit interior B es troba adjacent a l'A. És de planta rectangular i disposa de dos passos de porta que comuniquen un amb l'àmbit interior A i l'altre amb un petit espai que anomenem B1, tots a nivell de planta baixa. A l'extrem

sud-oest hi ha una escala de pedra que dona accés a la planta primera del castell.

La zona C del recinte central està dividida en tres àmbits: C1, C2 i C3. L'àmbit C1 es troba a una posició central respecte al C2 i al C3, i també respecte al conjunt del recinte central del castell. Mentre l'àmbit interior C1 està delimitat per murs a tots els seus costats (l'hem interpretat com una cisterna), els altres dos no conserven els seus límits originals. L'àmbit C2 està delimitat al nord i a l'est per murs de maçoneria, i disposa d'un paviment realitzat amb lloses rectangulars de pedra a nivell de planta primera. Aquest paviment està perdut al sud i a l'est de la mateixa forma que els límits en aquests punts. D'altra banda, l'àmbit C3 està delimitat per la muralla al sud-oest i per la torre Sud de l'àmbit D.

L'àmbit interior D del recinte central del castell està format per dues torres que custodien un pas central que dona accés al recinte interior. Les torres Sud i Est són de planta quadrangular i de dimensions similars. Les dues conserven paviments de pedra, però mentre la torre Sud el conserva tot, l'altra torre només en manté una part.

Actualment només es té constància material de dos nivells de circulació a l'interior del recinte central del castell palau. La major part dels àmbits interiors estan ubicats en planta baixa, mentre que de la planta superior o planta primera només es conserven alguns trams de mur, algunes restes de paviments, tres passos de porta i una volta que fa d'estructura del terra d'aquest nivell sobre l'àmbit B.

El paviment existent actualment a l'àmbit A és la mateixa roca mare anivellada horitzontalment. En aquest paviment vam localitzar retallades a la roca unes escales que donen a un pas de porta format per grans carreus amb brancals i llinda de pedra escairada i amb el galze per a l'encaix de la porta de fusta per la seva banda exterior. Aquesta porta està ubicada sota el mur que tanca el nucli central del castell a nord-oest i dona a un túnel de sortida que comunica directament sota terra amb un edifici ubicat al fossat del castell, que hem identificat com la capella de Sant Miquel. La galeria d'aquest túnel està formada per uns murs

laterals de pedra lligada amb morter de calç i està coberta per una volta de canó rebaixada de pedra i morter de calç. La construcció d'aquesta volta, segons ens indiquen les marques fossilitzades dels taulons de fusta al morter inferior, va ser realitzada seguint la tècnica de cindri i encofrat mitjançant taulons de fusta. El punt més alt de la volta fa aproximadament 1,70 m i l'amplada de pas del túnel és de 1,45 m. L'hem anomenat *túnel 1*, ja que vam localitzar un segon que passa per sota de la torre Nord i surt fora del recinte del castell (fig. 2).

El recinte o perímetre exterior del castell està format pels espais delimitats, pels murs exteriors del recinte central i per la muralla exterior del conjunt. Actualment hi ha murs en tot el perímetre del castell, els quals els de la banda nord-est no han estat excavats ni delimitats. A les cares sud-oest, sud-est i nord-oest,

les muralles no només fan de límit sinó que també fan de contenció de terres del turó on es troba el castell. Tots aquests espais del castell, exteriors al recinte central, els hem dividit en quatre zones perimetrals en funció de la seva orientació cardinal.

Davant de les torres cilíndriques i de l'àmbit A del recinte central del castell hi trobem un mur de maçoneria irregular defensat per un fossat al nord-oest. Com ja hem comentat, dins del fossat, a l'extrem occidental, hem localitzat la planta d'un edifici rectangular que hem interpretat com la capella de Sant Miquel.

Després de realitzar l'estudi històric i documental del castell de Segur podem establir que com a mínim des principis del segle XI fins al primer quart del segle XVII, moment del seu enderroc i posterior abandonament, ha estat contínuament habitat. Això, conjuntament amb

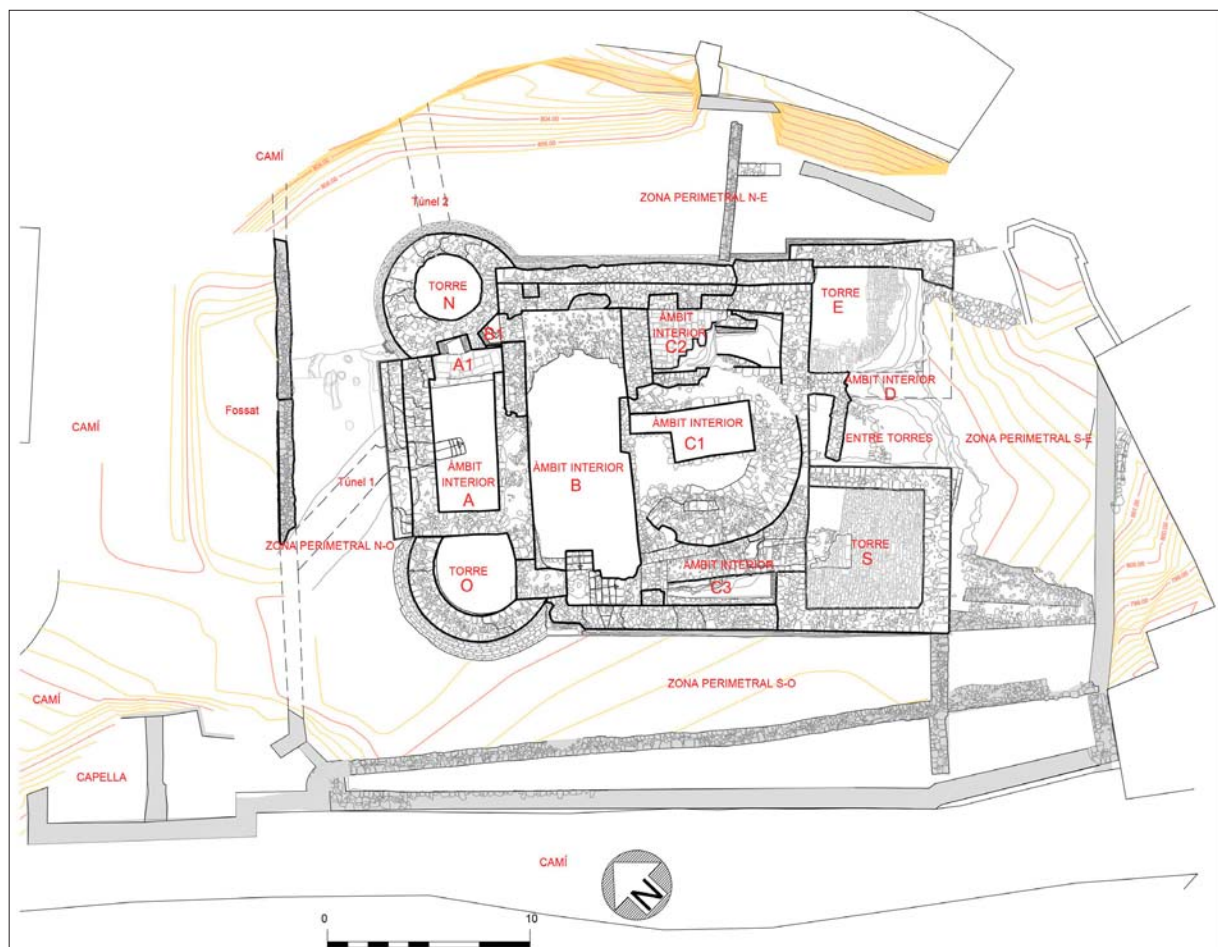

Figura 2. Aixecament planimètric de la planta del castell de Segur, amb la ubicació dels diferents àmbits (R. Ramírez - E. Píriz).

el fet d'haver estat el centre del poder econòmic, polític, administratiu i jurídic del senyoriu de Segur, ens porta a entendre que al llarg de la seva història l'edifici ha tingut diferents horitzons arquitectònics, constructius i d'ús en funció de les necessitats de cada època i del potencial i capacitat econòmica dels seus senyors.

■ Horitzons arquitectònics, constructius i d'ús principals del castell de Segur

El castell de Segur va desaparèixer com a edifici funcional entre el mes de maig i el mes de juny de l'any 1616. El 29 de maig d'aquell any, diumenge de la Trinitat, cap al migdia, es van presentar al castell de Segur les tropes a cavall i d'infanteria que Francisco Fernández de la Cueva, duc d'Alburquerque, lloctinent general de Catalunya entre el 1615 i el 1619, havia demanat al rei Felip III per combatre els factors del bandolerisme al Principat. En aquell moment Miquel de Calders, senyor de Segur, era un dels caps del bàndol dels nyerros de les vegueries de ponent.

Francisco de Atienza, capità de les tropes, va treure del castell les senyores Dionisia i Maria Anna, mare i esposa, respectivament, de Miquel de Calders, que estava absent. Tot seguit, tal com comenta un dels soldats de les tropes que va escriure una mena de diari de la seva estada a Catalunya, aquest mateix dia van iniciar les feines d'enderroc del castell. Van trigar 11 dies, i per tant, a mitjan mes de juny del 1616 el castell de Segur ja estava aterrat.

Des d'aquell dia fins l'any 2015, les restes del castell van servir de pedrera de materials de construcció i de mica en mica es va anar ocultant sota un munt de terra i runa per, finalment, acabar cobert d'una capa vegetal que el va amagar gairebé totalment.

Després de les diferents campanyes realitzades des del 2015, encara hi ha part de les estructures que no podem datar amb exactitud. El que sí que hem pogut establir són les relacions estratigràfiques de la major part dels elements que formen les restes del castell. En aquest sentit, hem pogut establir de forma cla-

ra les relacions estratigràfiques d'anterioritat i posterioritat entre les diferents estructures.

Amb les dades, resultat de les intervencions arqueològiques executades, compaginades amb l'estudi històric i documental realitzat, podem establir de forma clara cinc horitzons que es corresponen a moments arquitectònics i a successos històrics esdevinguts al castell de Segur i que han marcat la seva evolució constructiva:

- Segles XI- XIII, antecedents, primeres notícies i la torre altmedieval.
- Segles XIV-XV, consolidació d'un poder senyorial amb residència al castell i amb plena jurisdicció.
- 1462-1472, la Guerra Civil Catalana.
- Segles XV-XVI, el palau residència senyorial i la vinculació a la Diputació del General.
- Segle XVII, el bandolerisme i la fi del castell de Segur.

Segles XI-XIII antecedents, primeres notícies i la torre altmedieval

El més probable és que el castell de Segur tingui un origen altmedieval, en moments en què la frontera entre al-Àndalus i l'imperi Franc fluctuava per terres de l'Alta Segarra. És possible que en un inici hi hagués una petita instal·lació agropecuària a la zona de Segur, on camperols lliures es dedicuessin a l'explotació agrària del territori. En aquest sentit, és molt factible que, d'una forma o una altra, ubiquessin un espai d'autoprotecció per moments o situacions de perill provinents tant de la banda andalusí com dels comtats carolingis.

Amb l'avançament de la frontera cap a territori controlat pels musulmans al segle IX, i amb les diferents situacions d'instabilitat de la zona, es va produir un cert moviment de població. Durant la primera meitat del segle X, la zona de l'Alta Segarra va rebre població, provinent del comtat de Manresa, afavorida pels comtes Guifré II (897-911) i Sunyer I (911-947). Van portar població a la vila de Prats de Segarra (actual Prats de Rei) i també hi van arribar comunitats pageses que es van instal·lar a terra de ningú. A mitjans del segle X, el territori de frontera viu una llarga pau durant el mandat

del comte Borrell II (947-988), tret d'una ràtzia l'any 965. Les asseifes contra els territoris comtals realitzades per Muhàmmad ibn Abi-Àmir al-Mansur els anys 978, 982, 984, 985, i 999 van finalitzar amb el període l'estabilitat.

Aquesta situació d'instabilitat a les zones de frontera, amb la voluntat de control per part dels comtes catalans, va portar a la instal·lació de diferents persones amb la intenció d'establir-se com a senyors de territoris que no disposaven d'un domini efectiu per part de ningú. Hi van confluïr comtes, nobles de famílies ja establertes i reconegudes a altres zones, els poders eclesiàstics i nous "personatges" amb voluntat d'accedir a l'estament nobiliari de forma directa. En aquest sentit, trobem que l'any 1015 els comtes catalans tornen a obtenir el control de Calaf i dels Prats de Segarra, i que l'any 1024 hom situa els castells de Tous, Montbui i Saió a la *marcha extremitatis ausone, in partibus Spania*. També cap a l'any 1027 consta presència de nous pobladors a Castellfollit de Riubregós i l'any 1035 a Pujalt. En aquest marc, podem ubicar probablement l'aparició del castell de Segur a cavall entre finals del segle x i el segle xi.

El primer document conservat on surt citat el castell de Segur està datat l'1 de maig de l'any 1021 i està recollit al diplomatarí de Sant Benet de Bages. Es tracta del testament de Dommuç de Calders en què deixa al seu fill Guadall el castell de Segur, entre moltes altres possessions (ACA, Monacals, fons de St. Benet de Bages, núm. 2.265).

No tornem a tenir notícies directes del castell de Segur fins l'any 1069, quan torna a aparèixer citat en un document en què Ramon Guadall de Calders rep de Ramon Berenguer I, comte de Barcelona, i d'Ermengol, comte d'Urgell, diferents alcaldies, esglésies, predis i castells tals com els de Segur, Castellfollit de Riubregós, Granada, Rubió, Montpalau, Súria, Tallada i altres com a recompensa per haver estat durant molts anys compartint armes.

L'1 d'agost de l'any 1074, Ramon Guadall de Calders, la seva esposa Arsenda i el seu fill Guillem Guadall de Calders consten com a propietaris del castell de Segur en una donació que fan a Borrell Bonfill i a la seva esposa Ermengarda d'un alou i de la sisena part del

castell de Segur situat al comtat de Manresa, confrontat amb la Segarra (ACB-1-15-475).

El 10 d'abril del 1075 tornem a trobar Ramon Guadall i la seva esposa Arsenda que esmenen una anterior disposició indeguda de béns a la canònica de Barcelona d'una dominicatura situada al comtat d'Osona, al terme dels castells de Miralles i de Segur, a Sant Pere del Vim, per així aconseguir la salvació de les seves ànimes i de les dels seus parents (ACB-LA.IV n. 244 foli 98b-d).

Benet i Clarà, al seu text *L'origen de la família Calders*, recull un extracte fet per Fortià Solà del testament perdut de Ramon Guadall, amb data 12 d'abril de l'any 1075, on textualment diu d'ell: "[...] que ha passat la vida fent armes al costat del seu senyor, el comte Ramon Berenguer I, i ajudant Ermengol, comte d'Urgell; en premi per això, ha rebut d'un i l'altre batllies, esglésies, predis i castells tals com els de Segur, Castellfollit, Granada, Rubió, Ardesa, Montpalau, Saniou, Tallada i altres. Guadalli és mullerat amb Arsendis, de la qual té tres fills: Guillem Ramon, Pere i Bertran [...]".

Guillem Ramon de Calders, que era casat amb Guilla, filla dels vescomtes de Cardona, va heretar el castell de Segur del seu pare Ramon Guadall de Calders l'any 1075. Al seu testament del 15 de desembre del 1105, Guillem Ramon concedí el castell en herència a la seva muller i a la mort d'aquesta, a dos dels seus fills, Artall i Ponç (diplomatarí de St. Benet de Bages, núm. 1.252).

A partir d'aquí, se succeeixen les notícies sobre donacions, compravendes i litigis vinculats al castell o a les seves possessions durant tot el segle XII.

Durant el segle XIII i posteriorment també al XIV, les lluites per la consolidació del control i domini del territori de l'Alta Segarra entre els poders senyorials i el poder reial es van produir diferents situacions de conflicte que sempre van finalitzar favorablement al cantó de la família Calders.

Les estructures d'aquest període que han estat recuperades a les successives intervencions són: la torre altmedieval, una cisterna o dipòsit de líquids adjacent a la torre i altres estructures inconnexes amortitzades per la construcció d'elements posteriors (fig. 3).

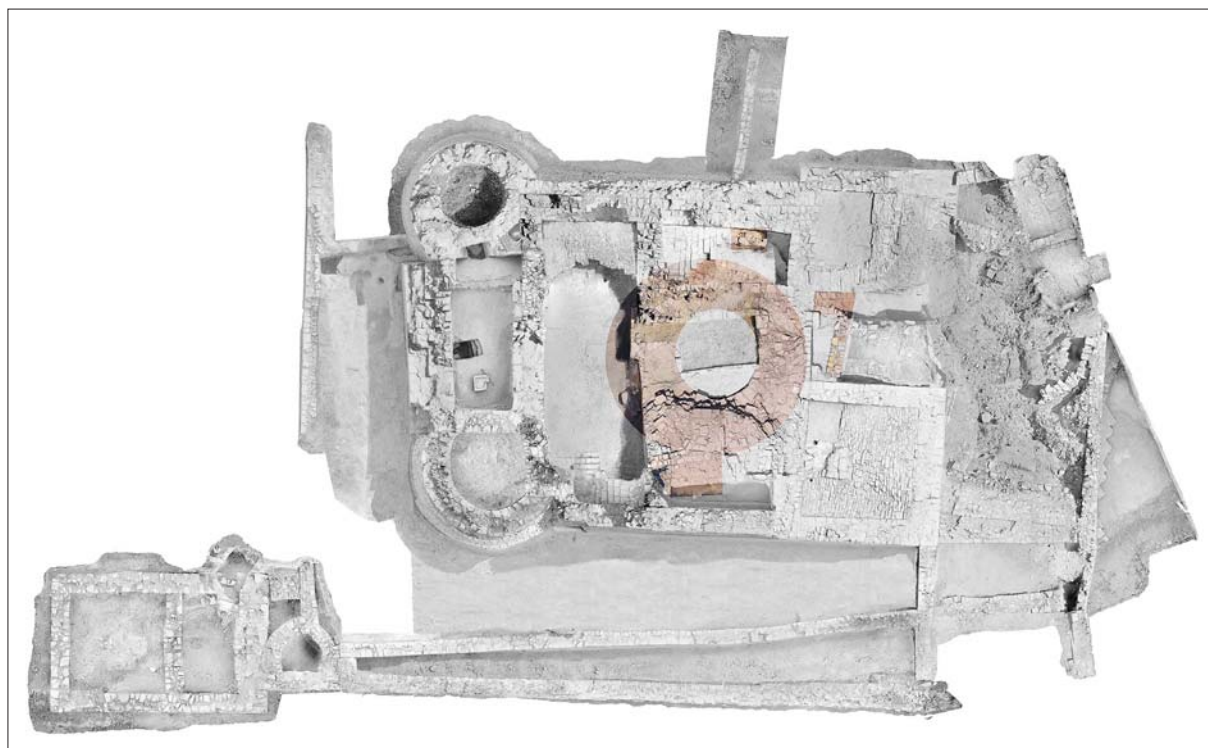

Figura 3. Aixecament ortofotogràfic de la planta del castell de Segur, amb la situació de la torre altmedieval de planta circular i la resta de les estructures prèvies al segle XIII (R. Ramírez - E. Píriz).

Torre altmedieval

Es conserven les restes de la base d'una torre de planta circular, ubicada al centre del que en el seu moment vam definir com a zona C, que ocupa part dels tres espais que el componen. Aquesta torre va ser desmuntada gairebé fins als seus fonaments en algun moment anterior o durant el segle XIII.

Actualment es poden apreciar les seves restes formades per fragments d'un mur de directriu circular construït amb grans carreus de pedra disposats en filades regulars. Les parts del mur que es conserven disposen d'un gruix aproximat de 2,70 m i dibuixa una circumferència amb un diàmetre exterior de 9,14 m i un diàmetre interior de 3,74 m (fig. 4).

En un moment en què la torre ja no complia les seves funcions o quan va perdre la seva utilitat, van aprofitar l'espai interior, i enderrocant part del mur que la formava, van construir la cisterna central ubicada a l'àmbit interior C1.

Figura 4. Ortofotografia de l'àmbit interior C1 on es poden veure les primeres filades conservades del mur de directriu circular que conforma la base de l'antiga torre cilíndrica altmedieval. Es pot veure també com la cisterna central, de cronologia molt posterior, aprofita part de l'interior de la torre (R. Ramírez - E. Píriz).

A l'àmbit interior C2, vam excavar un estrat que cobria les restes del mur de la torre caracteritzat per la presència de fragments de ceràmica comuna reduïda que es corresponien a olles datables al segle XIII. Aquestes dades estratigràfiques ens porten a concloure que l'existència de la torre altmedieval pot ser datada en algun moment del segle XIII o anterior, i que durant el segle XIII va ser enderrocada, com a mínim en part.

Cisterna o dipòsit altmedieval

A l'àmbit interior C3 del castell, hem recuperat part de les estructures que formaven una cisterna o un dipòsit per contenir líquids. Només s'han conservat restes de dos dels seus murs i part de l'estructura que formava la solera i el paviment d'aquest espai impermeabilitzat (fig. 5). Els murs conservats formen una cantonada just al punt on s'adossen a la torre cilíndrica altmedieval. A causa d'aquesta relació estratigràfica, podem determinar que primer va ser construïda la torre i posteriorment se li va recolzar la cisterna. Així doncs, associem aquesta construcció a la utilització de la torre i, per tant, estem parlant d'un període d'ús similar, al voltant del s. XIII o anterior.

El mur de directriu NO-SE de la cisterna està tallat per la construcció de la planta baixa de l'àmbit interior B. Aquest espai annex en rebaixar el nivell de circulació va deixar descalçat el mur de la cisterna i a la vista la seva fonamentació. Està construït mitjançant carreus petits i revestit de morter, no hem pogut determinar com és el seu aparell, ja que només el podem veure en secció al tall de l'àmbit interior B. Té una amplada aproximada de 62 cm i s'ha conservat una altura d'1,80 m i una longitud de 3,50 m.

El mur perpendicular a l'anterior que forma la cantonada est de la cisterna també està tallat a l'extrem oposat a la torre altmedieval. En aquest cas el motiu del tall va ser per la construcció de la muralla perimetral que acabaria tancant el recinte central del castell. Aquest mur, igual que l'anterior, està cons-

truït a base de carreus petits de dimensions regulars, però, a diferència de l'anterior, sí que podem veure i afirmar que estan disposats en filades regulars per les llacunes del revestiment. D'amplada fa aproximadament 62 cm i conserva una longitud de 2,12 m i una altura de 93 cm.

D'altra banda, la solera que fa de paviment de la cisterna està retallada als dos costats, igual que els murs que la formaven. Es conserva una superfície interior d'1,47 m² i una superfície construïda total de 5,10 m².

Tant els murs com la solera estan revestits per la mateixa capa de morter de calç i argila de color vermellós que els fa impermeables per poder contenir líquids al seu interior. Els paraments verticals estan revestits per 1,20 cm de morter i el terra, per un gruix de 7 cm.

Quan aquesta cisterna va deixar de tenir utilitat, o quan van decidir fer canvis a les edificacions que formaven el castell anterior al segle XIII, van construir un mur recolzat sobre la solera i van doblar el mur de la cisterna.

La base i els murs d'aquest dipòsit o cisterna estan recolzats sobre terreny geològic, a una cota més alta que la resta d'estructures del seu voltant. Aquest fet ens porta a entendre que en aquell moment el terreny natural estava a una cota superior a l'actual, i que quan es va construir la muralla del recinte central es va retallar el dipòsit, però també es va rebaixar el nivell del terreny geològic existent.

Figura 5. Detall del revestiment de morter impermeable de la cisterna altmedieval, amb la muralla posterior que s'hi recolza directament (E. Píriz).

Altres estructures inconnexes amortitzades per elements posteriors

A l'àmbit interior D, hem recuperat la base de dues torres de planta quadrangular de construcció posterior, que estan separades 3,50 m. L'espai que es genera entre elles té una superfície lliure de 25 m² aproximadament i, fins ara, l'interpretem com la zona d'accés a l'interior del recinte central del castell.

Aquest àmbit no conserva en superfície cap element que funcioni amb les estructures del castell palau. El que sí que hem localitzat és una estructura mural bastida amb carreus de pedra de grandària mitjana que té un gruix de 70 cm i una longitud conservada de 3,23 m. Les filades de pedra d'aquesta estructura estan lligades amb les filades del mur sud-oest, que forma part de la torre Est. Per aquest motiu considerem que les dues estructures en qüestió van ser construïdes al mateix moment. I una d'aquestes va ser aprofitada posteriorment per la construcció de la torre Est.

Els fragments de ceràmica grollera reduïda i oxidada recuperats a un dels estrats relacionats amb aquestes estructures ens porten a una datació inconcreta a l'alta edat mitjana, entre els segles XI i XIII. Aquest estrat es lliura als murs, per tant, podem ubicar-los sobre aquesta datació.

Així doncs, podem dir que quan construeixen la torre Sud i la torre Est, l'estructura que formaven els murs citats ja no tenia una funció útil i va ser enderrocada. En aquest sentit hem constatat que el mur ubicat entre les torres va ser retallat per fer la rasa de fonament del mur nord-est de la torre Sud.

És molt possible que aquestes estructures inconnexes funcionessin al mateix temps que la torre altmedieval de planta circular que es troba al centre de l'àmbit interior C, però no guarden cap relació estratigràfica que haguem pogut estudiar fins ara.

A l'àmbit interior C2, sota el paviment de lloses de pedra rectangulars, vam localitzar una estructura molt propera a la torre altmedieval. Es tracta d'un mur que conserva una cantonada, però que està retallat per la construcció de la muralla nord-oriental del recinte central del castell. El material recuperat dels

estrats que lliuraven a aquesta estructura també ens portaven a una cronologia del segle XIII.

Així doncs, com a elements més antics recuperats al castell de Segur tenim a la zona C la base d'una torre circular amb una cantonada d'una estructura de cisterna o de dipòsit impermeabilitzat interiorment i un altre mur amb una cantonada. Aquestes tres estructures tenen una datació que ens porta a un moment anterior al segle XIII, però es troben desmuntades i/o retallades per les muralles que delimiten el recinte central al sud-est i al nord-est. D'altra banda, a l'àmbit interior D tenim unes estructures inconnexes que també es poden datar d'entre els segles XI i XIII.

Segle XIV-XV, consolidació d'un poder senyorial amb residència al castell i amb plena jurisdicció

A partir de l'any 1358 trobem, a la documentació sobre Segur, un dels senyors més importants per la història del castell. Matheu de Calders, donzell, titulació que l'ubica a dins de la noblesa però al primer escalafó, és a dir, formaria part de la petita noblesa catalana. Va aconseguir per la seva persona i pels seus descendents la jurisdicció alta i baixa de tot el territori del terme del castell de Segur.

L'infant Joan, futur Joan I (1387-1396), el 13 de novembre del 1380, va vendre a Matheu de Calders i als seus successors els imperis mer i mixt i les jurisdiccions alta i baixa dels castells de Segur, de Veciana i de Miralles per 500 florins d'or (Català, 1997). Aquí és on s'inicia la jurisdicció total dels senyors de Segur sobre la baronia, que serà integrada per aquests tres castells i els territoris dels seus termes.

Per les dades històriques que hem pogut consultar a la documentació, entenem que durant la baixa edat mitjana la família Calders es consolida amb el control total de la baronia de Segur i manté la seva residència al castell de Segur com a centre de poder del senyoriu.

No hem pogut datar amb exactitud el moment de construcció de les estructures que van formar el castell entre els segles XIV i XV, però sí que hem aconseguit informació per determinar quines existien durant aquest període (fig. 6).

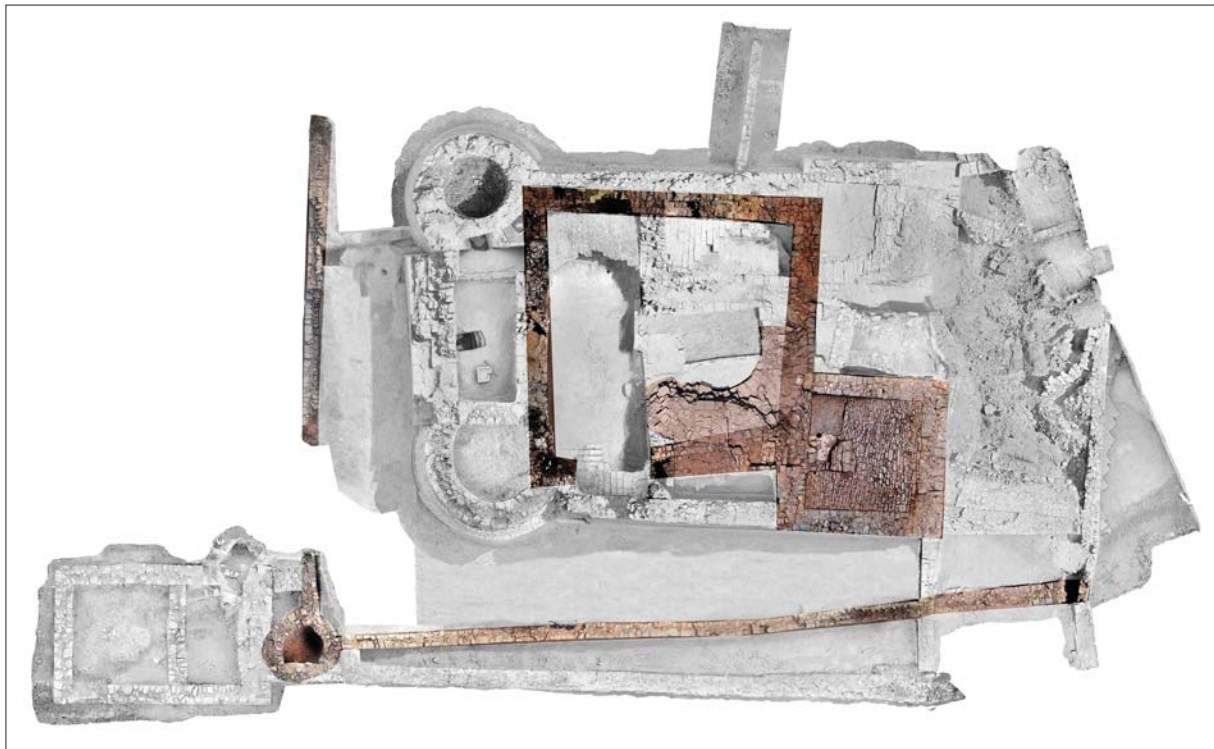

Figura 6. Aixecament ortofotogràfic de la planta del castell de Segur, amb la ubicació de les estructures existents durant els segles XIV i XV (R. Ramírez - E. Píriz).

Es produeix un tancament emmurallat del recinte central que genera una planta aproximadament quadrangular amb una torre prismàtica a l'extrem sud. Conjuntament amb aquestes estructures, funcionen les muralles perimetrals ubicades a nord-oest i a sud-oest. Al vèrtex occidental hi ha una bestorre cilíndrica que uneix els dos trams de muralla. Aquest sistema defensiu va ser completat mitjançant un fossat que tallava l'única connexió a peu pla del castell amb al seu entorn, ubicada a la cara nord-oest del turó. La primera estructura construïda és un mur que es recolza sobre la cisterna o dipòsit altmedieval i l'inutilitza. Sobresortint del pla generat per aquest mur, van construir la torre Sud del castell de volumetria prismàtica.

Torre Sud

Està ubicada dins l'àmbit interior del recinte central del castell que vam denominar amb la lletra D, just al seu extrem sud. Té una superfície total construïda de 66,95 m². La seva planta

és gairebé quadrada, mesura 8,15 m a un costat i 8,88 m a l'altre. Interiorment té d'una superfície útil de 32,50 m² i disposa d'un paviment de pedres clavades i una rampa que hi dona accés des de la part central del castell (fig. 7 i 8).

El mur que defineix el costat sud-oest de la torre té una dimensió de longitud de 8,88 m, una altura màxima conservada exterior de 2,20 m (fins al nivell d'ús que tenim actualment definit), una altura màxima conservada fins al paviment interior de 48 cm i una amplada de mur d'1,28 m. El seu parament vertical exterior està atalussat, mentre que l'interior és vertical. Els extrems exteriors estan construïts mitjançant carreus de cantonada realitzats amb roca sorrenca. La resta del parament exterior està format mitjançant filades regulars de carreus de grans dimensions de pedra calcària. Exteriorment conserva 11 filades de carreus, mentre que a l'interior només dos són apreciables.

El mur que defineix el costat sud-est de la torre és perpendicular a l'anterior i té una dimensió màxima de 8,15 m de longitud i una altura màxima exterior conservada d'1 m fins al

Figura 7. Fotografia de la cara exterior de la torre Sud al seu costat sud-oest. Es pot apreciar la seva factura a base de filades regulars de carreus de roca calcària. A l'extrem esquerre, es pot diferenciar la cantonada original de la torre, que estava formada per carreus de roca sorrenca (E. Píriz).

Figura 8. Fotografia de la cara exterior del mur que conforma la base de la torre Sud. S'hi identifiquen clarament les filades regulars dels carreus i a l'extrem dret de la imatge els dos graons exteriors ubicats a la base de la torre (E. Píriz).

terreny geològic on es fonamenta. En referència a l'interior de la torre, es conserva arrasat a nivell del paviment de pedra i té una amplada d'1,33 m. Exteriorment disposa de quatre filades regulars de carreus de grans dimensions de roca calcària, de les quals a l'extrem est es generen dos graons a la part inferior del mur.

El mur que defineix el costat nord-est de la torre amb una longitud de 7 m, una altura màxima conservada referida a l'exterior de 80 cm, una altura de 84 cm fins al paviment de pedra interior i una amplada de 1,09 m, està construït amb filades regulars de carreus ben escairats, i a la cara interior es conserven tres filades visibles.

L'últim costat de la torre està format per tres estructures murals que mantenen la mateixa alineació i planeïtat. L'estructura que forma cantonada amb el mur sud-oest i es recolza sobre el tram de muralla, està construïda mitjançant filades regulars de carreus de pedra calcària. Interiorment té una altura fins al paviment de pedra de 93 cm amb quatre filades conservades, mentre que exteriorment disposa d'una altura de 1,36 m amb un mínim identificat de sis filades. El parament exterior està atalussat, mentre que l'interior és vertical. El gruix d'aquest mur fa 1,48 m. Les altres estructures que configuren el mur nord-oest presenten una factura més barroera.

Interiorment, la torre Sud conserva un paviment format per pedres clavades que ocupa gairebé tota la seva superfície interior, tret de la cantonada nord. En aquest punt en comptes de paviment hi ha directament el terreny geològic. El paviment de pedra es recolza de forma lateral als murs perimetrals que formen la planta de la torre i té una superfície de 25,51 m².

Amb una factura similar al paviment descrit, la torre disposa d'una rampa d'accés construïda també amb pedra col·locada de cantell (fig. 9 i 10). La continuació d'aquesta rampa puja sobre les restes de la muralla per donar accés a la planta superior de l'àmbit interior C3. Aquest fet ens indica que és posteriorment a aquest horitzó constructiu quan es pavimenta l'interior de la torre Sud i es fa la rampa, ja que l'estructura de mur que anul·la la cisterna o dipòsit que funciona amb la torre altmedieval ja no té l'ús original i, per aquest motiu, l'aprofiten per fer de base per l'accés a la torre Sud.

Figura 9. Detall de la rampa de pedra que dona accés a l'interior de la torre Sud (E. Píriz).

Figura 10. Fotografia de l'interior de la torre Sud. A la imatge veiem clarament les tres estructures diferenciades que componen el mur nord-occidental de la torre. Es pot veure com a la part central trobem el mur perpendicular que després és aprofitat per la rampa per donar accés a la planta superior (E. Píriz).

Estructures del recinte emmurallat del segle xv

De les muralles que formaven el recinte tancat del castell de Segur al segle xv, només hem pogut recuperar-ne dos trams: la muralla sud-oest i la nord-oest. La datació ens l'ha facilitat el material ceràmic recuperat al reble de la rasa de fonamentació de la muralla nord-oest amb peces decorades en blau i reflex metàl·lic de procedència valenciana datables al segle xv. Tot i que els estrats que es lliuren a la muralla sud-oest no ens han aportat una datació fiable, sí que és cert que l'estrat que la cobria ens porta a una cronologia d'amortització al voltant del 1525. En qualsevol cas, la similitud de les característiques dels dos murs, la disposició del seus paraments i la seva connexió mitjançant una bestorre cilíndrica ens porten a entendre que es tracta d'un mateix element que tancaria el recinte al segle xv.

Pel que fa a la muralla nord-occidental, se'n conserva una longitud visible de 16 m i està associada al fossat (fig. 11). El túnel 1 del castell, de construcció posterior, la travessa i, per tant, genera una discontinuïtat. Si no tinguéssim present aquesta situació podríem dir que la longitud conservada estaria al voltant dels 26,50 m. Té un gruix de 78 cm i la seva altura exterior màxima visible és de 2,10 m al peu del fossat. L'aparell està format per filades irregu-

lars de blocs de pedra carejats de dimensions variables formant les dues cares exteriors, una que dona al fossat i l'altra que recull les terres de l'interior del recinte fortificat.

Figura 11. Fotografia de la muralla exterior nord-occidental datada al segle xv i del fossat que la defensa (E. Píriz).

Figura 12. Detall de la bestorre Oest ubicada a la cantonada formada per les muralles del segle xv, just a un dels extrems del fossat (E. Píriz).

Figura 13. En primer terme, la muralla sud-oest del segle xv. Darrere, per sobre, les muralles del recinte central del castell (E. Píriz).

Quant a la muralla sud-occidental (fig. 13), també disposa d'un gruix de 78 cm i conserva una longitud de 30 m. La seva altura exterior màxima visible actualment és de 3,85 m.

La defensa perimetral del castell al segle XV estava completada amb un fossat a la cara nord-occidental i la bestorre Oest (fig. 12) que cobria la cantonada formada per les dues muralles descrites.

1462-1472, la Guerra Civil Catalana

Durant tot el segle XV es van succeint els diferents senyors de Segur dins la família Calders com a propietaris del castell i de la plena jurisdicció sobre la baronia.

A la mort d'Alfons el Magnànim l'any 1458 sense descendència legítima, es va plantejar una altra vegada un problema successori a la corona. Aquesta situació, amb els diferents candidats al tron enfrontats militarment, juntament amb el conflicte social entre la noblesa i la pagesia i els grans comerciants i banquers de les ciutats i els menestrals, va portar a la Guerra Civil Catalana.

El senyor del castell i del senyoriu de Segur durant la Guerra Civil Catalana va ser Joan de Calders. Com la major part de la baixa noblesa catalana als conflictes del segle XV, es va posicionar en contra del rei i del costat de la Diputació del General, ja que defensava les constitucions catalanes. Aquestes constitucions en tot moment garantien els drets tradicionals de la noblesa i, per tant, protegien els privilegis senyoriaus sobre la pagesia. Cal recordar que l'any 1455 el rei Alfons IV va dictar una sentència interlocutòria per la qual va suspendre l'aplicació dels mals usos i de les consuetuds iníquies que eren causa de la conflictivitat pagesa. Així doncs, el nou candidat Joan II es posicionà seguint la política del seu predecessor, fet que portà la noblesa i sobretot la petita noblesa, com és el cas del senyor de Segur, a ubicar-se al costat de la Diputació del General, que estava controlada per l'oligarquia nobiliària i burgesa de Catalunya.

El 1461 es va signar la Concòrdia de Vilafranca, on Joan II acceptà la derogació de la

sentència interlocutòria del 1455; el nomenament de Carles de Viana com a rei només de Catalunya, i també acceptà els nous poders per la Diputació del General. El rei tenia prohibit entrar a Catalunya sense el permís de la Diputació del General.

Carles de Viana va morir pocs mesos després, i el febrer de 1462 es va iniciar la guerra. Joan II va trencar els acords de Vilafranca i va entrar a Catalunya sense permís amb el seu exèrcit i es va establir a Balaguer. Un dels enfrontaments entre les tropes de Joan II i les de la Diputació del General es va produir a l'Urgell, quan Tàrrrega i Cervera es trobaven amenaçades pel rei. El 23 de juliol del 1462 les tropes reialistes, partidàries del rei Joan, es van enfrontar a les de la Diputació del General comandades per Hug de Cardona a la batalla de Rubinat, davant del castell de Rubinat. Les tropes reialistes van guanyar i van iniciar-se els setges de Cervera i Santa Coloma de Queralt.

Segons diu una carta que els consellers d'Igualada escriuen als senyors diputats de la Diputació del General de Catalunya datada el 26 d'octubre del 1463, "los castells de Segur, de Copons e de Veciana, se són perduts e tornats a la obediència del rey Johan de la qual reducció es posada tota aquesta terra en molt perill e congosa" (ACAN-AMI-1020). En aquesta carta demanen des d'Igualada a la Diputació del General que ajudin urgentment a la defensa dels castells de Jorba i Rubió, ja que les tropes del rei estan controlant els castells citats, i que es troben ubicats molt propers a Igualada.

El 28 de febrer del 1465 es va produir la batalla de Calaf o dels Prats de Rei, on les tropes reialistes van derrotar les tropes de Pere de Portugal, que era el rei reconegut per l'oligarquia catalana. En aquest mateix any 1465 Cervera va caure en mans de Joan II.

Arribats a aquest punt, trobem una situació controvertida. D'una banda, tenim que el 26 d'octubre del 1463 el castell de Segur ja havia caigut en mans de Joan II, dos anys després, el 28 de febrer del 1465, Joan II guanya la batalla de Calaf, molt propera al castell de Segur, i el mateix any Cervera també cau en mans del rei. Així doncs, d'altra banda, trobem dues anotacions al llibre del Consell de Cervera de l'any

1467, on es proposa anar “sobre aquest castell de Segur, lo qual fa tant de dany en totes aquestes parts”. Aquesta situació ens porta a les dues hipòtesis següents: la primera hipòtesi podria ser que el castell de Segur va caure abans del 26 d'octubre de l'any 1463 en mans de les tropes reialistes partidàries de Joan II. La Diputació del General, davant la crida dels consellers d'Igualada, envià tropes i recuperaren el castell de Segur. Després de la batalla de Prats de Rei el 1465 podria no haver tornat el castell a mans del rei, i fins a l'any 1467 va estar resistint a la dominació reialista tal com diuen els consellers de Cervera que des de l'any 1465 estaven sota control de Joan II. La segona hipòtesi seria que el castell de Segur no va tornar a mans de la Diputació del General l'any 1463, però cap al 1467 els seus propietaris o habitants es dedicaren a torbar la situació al territori proper i, per tant, des de Cervera es planteja atacar-lo i substituir els seus amos.

El que sabem del cert és que al llibre del Consell de Cervera del 1467 hi ha una anotació datada el 7 de març del 1467, en què es diu que el senyor capità ja havia acordat amb el comte de Prades, Joan Ramon Folc III de Cardona i II de Prades (1418-1486), noble que va fer costat en tot moment al candidat Joan II, que s'havia de donar ordre per reclutar gent dels llocs veïns propers, gent a cavall i a peu, per anar contra el castell de Segur, que estava fent tant mal a les terres properes a Cervera (ACSG-220-30-T1-74 foli 29). També al mateix llibre, al foli 46, trobem una nova anotació del dia 10 d'agost del mateix any 1467, en què diu que la senyora reina i el seu consell demana 50 florins a Cervera, a Tàrrrega, i a altres parròquies i viles properes, per reduir a obediència del senyor rei el castell de Segur. També diu que el consell de Cervera no disposa dels diners i que no saben com pagar (ACSG-220-30-T1-74 foli 46).

Tot això ens porta a creure que, durant aquesta guerra, el castell de Segur va patir un o dos setges i per tant, és molt probable que hi hagi una fase de destrucció de les estructures arquitectòniques existents a la primera meitat del segle xv.

Finalment, el 16 d'octubre del 1472 se signà la capitulació de Pedralbes com a rendició de

guerra de les oligarquies catalanes davant del nou rei reconegut Joan II el Sense Fe.

Segles xv- xvi, el palau residència senyorial i la vinculació a la Diputació del General

Un cop passat el trasbals de la guerra, retrobem Joan de Calders com a senyor de Segur en un document datat el 18 de febrer del 1478 (25-5-28 A-8 Arxiu del castell de Vilassar de Dalt), on es realitzà una sentència arbitral a favor de Joan d'Alentorn, germà de Dalmau d'Alentorn, senyor de Terròs. A aquest document hi figuren tot un conjunt de senyors de llocs relativament propers entre si i que formen part de la petita noblesa catalana local. En aquest cas, queden evidenciades les bones relacions entre aquests senyors, que en més d'una ocasió s'ajuden entre ells i es vinculen familiarment mitjançant enllaços matrimonials.

Cap al canvi de segle, trobem com a senyor del castell i de la Baronia de Segur Francesch de Calders. Amb ell s'inicia una estreta relació amb la Diputació del General de Catalunya. Tres senyors de Segur arribaran als càrrecs d'oïdor de comptes i fins i tot a diputat, sempre representant l'estament militar. Per aquest motiu molta informació de la seva activitat es troba recollida dins els dietaris de la Diputació del General.

Francesch de Calders, el 22 de juliol del 1506, va ser escollit oïdor de comptes pel braç militar però no va poder completar el termini del seu càrrec, ja que el 18 de febrer del 1509 va morir, segons consta en l'anotació que el mateix dia es va realitzar al llibre del dietari.

Joan de Calders, fill de Francesch, es va casar amb Jerònima, filla de Lluís d'Alentorn, amb què es van refermar els llaços de parentiu i clientela entre els nobles de la zona. Així consta en un document datat el 23 de desembre del 1515 en què Joan de Calders hi figura com a cavaller i senyor de la baronia de Segur ubicada a la vegueria de Cervera (25-1-05 E-8 Arxiu del castell de Vilassar de Dalt). Al text, Joan reconeix haver rebut del seu sogre Lluís d'Alentorn, donzell domiciliat a Agramunt, la

quantitat de 40.000 s. m. b. que li havia promès en els capítols matrimonials signats per raó del seu matrimoni amb Jerònima.

Seguint les passes polítiques del seu pare, Joan de Calders va ser escollit el juliol del 1536 com a representant del seu estament a la Diputació del General, però en aquesta ocasió, a diferència del seu progenitor, va ocupar el càrrec de diputat pel braç militar (ACA-Dietaris de la Diputació del General).

Així doncs, el dia 1 d'agost del 1536, com era estipulat cada tres anys, Joan de Caldes va jurar el càrrec de diputat per al període 1536-1539. El dietari de la Diputació del General tenia, entre altres funcions, la de portar la comptabilitat dels dies en què els senyors diputats i oïdors de comptes es trobaven exercint el seu càrrec i quan no. D'aquesta forma obtenien el còmput total de dies que havien de cobrar per la seva dedicació. Així doncs,

aquests llibres d'anotacions ens faciliten informació de quan Joan de Calders, diputat, es trobava a Barcelona o estava fent algun encàrrec a altres llocs del Principat, i també ens indica quan marxava cap a casa seva i el temps que s'hi va passar durant els tres anys de servei. En aquest sentit, gràcies a aquestes anotacions sabem que va estar al castell de Segur entre el 2 i el 10 d'abril del 1537. També sabem que el Nadal del 1537 el va passar al castell, entre el 22 de desembre del 1537 i el 7 de gener del 1538, just després del dia de Reis; va tornar al castell entre el 25 i el 30 d'abril del 1538, i també entre l'1 i el 9 d'agost del mateix any.

Uns anys després de deixar el càrrec de diputat, l'1 d'octubre del 1548, Joan de Calders, que ostentava els títols de senyor de Segur i senyor de la Guàrdia Pilosa, va comprar per 780 lliures de moneda barcelonesa de tern la

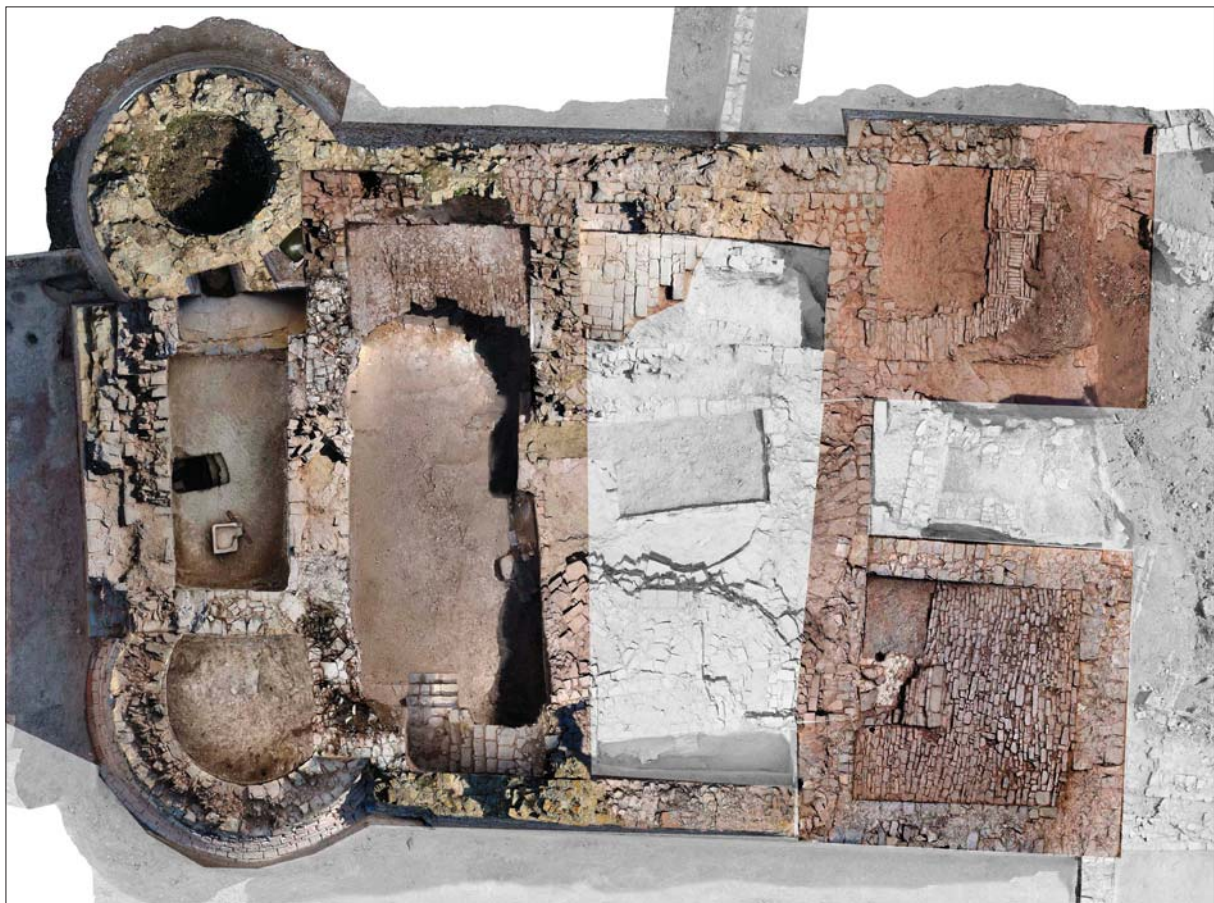

Figura 14. Aixecament ortofotogràfic de la planta del recinte central del castell de Segur, amb la ubicació de les estructures del castell palau de finals del segle XV i segle XVI (R. Ramírez - E. Píriz).

castllania de la Guàrdia Pilosa a Elisabet Llentes, amb tots els seus drets i pertinences (15-1-30 A-2 Arxiu del castell de Vilassar de Dalt). Es donava la situació que Joan de Calders ja era senyor de la Guàrdia Pilosa a la vegueria de Cervera, però per algun motiu la castllania de la Guardia Pilosa era propietat de la citada Elisabet Llentes. En qualsevol cas, a partir d'aquesta data la propietat va ser completa.

Igual que el seu pare, que va seguir les passes del seu avi, Johan Francesch de Calders, senyor de Segur, tal com surt citat als dietaris de la Diputació, va ser escollit, el 22 de juliol del 1563, diputat del braç militar pel període 1563-1566.

A les corts generals de Montsó de l'any 1585, Joan Francesc de Calders va presentar un greuge en referència al seu dret a empresonar criminals a la seva jurisdicció. Explicava que va tenir empresonat al castell de Segur Antoni Soler, àlies *lo Ballester de Sant Martí*, acusat d'algun delictes, i que no el va poder extradir a la jurisdicció de Martorell. Aquest greuge és recollit al procés familiar del braç reial de les corts de Montsó del 1585 publicat l'any 2001 per la Generalitat de Catalunya (Serra i Puig, 2001).

Ens consta que l'últim senyor del castell i de la baronia de Segur del segle XVI va ser Ramon de Calders, casat amb Dionisia de Calders i pare de Miquel de Calders, qui entraria al segle XVII com a nou senyor de Segur.

La documentació consultada del segle XVI, que ubica els successius senyors de Segur vinculats a alts càrrecs a Barcelona, a la Diputació del General, i el fet que el castell de Segur va patir com a mínim un setge a la Guerra Civil Catalana i, en conseqüència, possibles destruccions d'alguns elements del castell, ens porta a pensar que a finals del segle XV, després de la guerra i durant el XVI, es va desenvolupar un programa arquitectònic que va transformar l'antic castell medieval en una residència senyorial tipus palau (fig. 14).

És en aquest moment de renovació quan, aprofitant estructures anteriors i seguint un programa arquitectònic amb voluntat clarament monumentalitzadora, es genera un nou castell palau amb una planta rectangular defensat a cada cantonada mitjançant una torre

i que s'articula de forma central mitjançant un possible pati distribuïdor.

Muralles del segle XVI

Les primeres obres van consistir a reforçar les muralles i ampliar la superfície tant del recinte central com del recinte perimetral. En aquest sentit, trobem la construcció d'un mur alineat amb la cantonada de la torre Sud i que tanca el recinte central a la banda sud-occidental (fig. 15). El seu parament vertical exterior està construït mitjançant filades horitzontals ben anivellades i amb unes altures regulars aproximadament de 23 cm formades per carreus ben escairats de roca calcària. Exteriorment està lleugerament atalussat fins a una altura de 3,15 m, on trobem una motllura realitzada en peces de roca sorrenca que marca una línia horitzontal. A partir d'aquest punt el parament exterior puja completament vertical. L'altura màxima conservada del mur que es pot veure actualment fins al nivell de circulació exterior és de 5,67 m.

El seu parament interior, en canvi, està construït amb blocs de pedra de dimensions inferiors i forma filades horitzontals amb altures irregulars (fig. 16). Aquest parament presenta cinc forats per als caps de bigues de fusta que interpretem com a traves que funcionaven lligant aquest mur amb el mur que anteriorment feia de límit i que es troba més a l'interior. Les mides

Figura 15. Parament exterior del mur del segle XVI que tanca el recinte central a la seva cara sud-oest. Es pot apreciar la gran dimensió dels carreus i la motllura horitzontal de roca sorrenca (E. Píriz).

Figura 16. *Cara interior del mur del segle XVI que tanca el recinte central a la seva cara sud-oest. Es poden veure els forats al mur pels caps de les bigues que el lligaven amb el mur preexistent (E. Píriz).*

d'aquests forats són de 14 a 24 cm d'amplada i entre 14 i 20 cm d'altura. Estan separats entre si per una distància que oscil·la d'1 a 1,40 m. Per aconseguir més inèrcia, l'espai que es generava entre els dos murs va ser emplenat de sorra. D'aquesta manera s'aconseguia una muralla amb un gruix de 4 m que sumava les amplades del nou mur i de la muralla anterior, amb tot el volum de terra ubicat entre ells.

Per la construcció d'aquest mur van realitzar una rasa que va retallar les estructures del dipòsit o cisterna altmedieval. Aquesta rasa va descalçar el mur anterior per anar a buscar la fonamentació a una cota inferior.

Tot i que no hem recuperat cap element que ens pugui datar amb exactitud l'inici de la construcció del mur, segons les relacions estratigràfiques amb les altres estructures podem entendre que va ser construït en un moment anterior al primer quart del segle XVI. La seva construcció va generar un replà que aprofitava com a base les restes de les estructures anteriors com la torre altmedieval i la muralla anterior, a nivell de planta primera.

Al mateix moment, hem ubicat la construcció de la muralla exterior del recinte perimetral sud-oest (fig. 17). Té una longitud total de 30 m i conserva una altura màxima visible de 3,90 m. La seva amplada és variable en funció de la seva altura. Mentre la part més elevada conservada té un gruix de 80 cm, la part inferior fa 2 m d'amplada de mur.

A l'extrem nord-occidental es tanca l'espai generat entre l'anterior muralla del segle XV i aquesta muralla exterior, formant una cantonada a 90 graus. Aquest gir respecta en tot moment el traçat de la bestorre Oest que defensava la cantonada entre les muralles anteriors. Això ens dona a entendre que en el moment de construcció de la nova muralla, la bestorre Oest encara es trobava en funcionament.

Constructivament podem diferenciar els paraments exteriors i interiors d'aquesta muralla. Mentre el parament vertical exterior disposa de filades completament regulars i horitzontals amb altures de 30 cm cada una, formades per carreus de grans dimensions ben escairats lligats amb morter de calç, al parament interior, l'aparell està realitzat amb carreus molt més petits (fig. 18). Cal destacar la previsió en la seva construcció per la col·locació dels caps de les bigues de fusta a la cara interior, per travar-la amb la muralla prèvia. Aquest sistema constructiu ens confirma la similitud d'aquesta muralla amb el mur de tancament sud-occidental del recinte central que hem comentat anteriorment. Com ja hem dit, aquesta tipologia mural, conjuntament amb l'emplenament amb sorra de l'espai entre murs, els lliga i fa que treballin de forma solidària, fet que genera una estructura total amb més inèrcia que esdevé molt més resistent als nous sistemes pirobalístics del moment.

Figura 17. *Parament exterior de la muralla exterior construïda al segle XVI amb carreuada de grans dimensions que tanca el conjunt del castell al sud-oest (E. Píriz).*

Figura 18. *Espai entre la muralla exterior construïda al segle XVI i la muralla anterior datada al segle XV. La cara interior de la muralla exterior està construïda amb carreus de dimensions menors als de la cara exterior i disposa dels forats dels caps de les bigues que lligarien les dues muralles i aconseguirien un element defensiu amb més inèrcia (E. Píriz).*

La construcció del mur exterior del recinte central va proporcionar aproximadament 2 m més d'amplada a l'interior del castell. Aquesta actuació va ocupar part del recinte perimetral. Amb la construcció d'una nova muralla exterior al recinte perimetral sud-oest, separada entre 2 i 3 m de l'existent, van recuperar l'amplada perduda. Quan es va construir aquesta segona muralla exterior es va formalitzar un nivell d'ús al recinte perimetral que hem pogut datar en un moment anterior a l'any 1525, i que passa per sobre de les restes de la muralla del segle XV i la inutilitza. Per evitar afectar

Figura 19. *Reforç de la cara nord-est del recinte central del castell realitzat mitjançant un folre atalussat format per grans carreus (E. Píriz).*

l'estabilitat de les muralles, no vam exhaurir l'excavació de l'espai reclòs entre la muralla del segle XV i la construïda al segle XVI.

El perímetre nord-est del castell no ha estat excavat completament, però amb els indicis que tenim podem teoritzar amb una solució constructiva molt similar a la que van prendre al perímetre sud-oest. El que sí que podem constatar és la realització d'un reforç de la muralla preexistent que delimitava el recinte central al cantó nord-est mitjançant la construcció d'un folre (fig. 19). El parament de la cara exterior està atalussat, i està construït mitjançant carreus grans, de dimensions regulars formant filades ben anivellades. Està disposat entre les torres Nord i Est, té una longitud de 15,70 m i conserva una altura màxima fins al nivell actual de circulació exterior de 3,72 m.

Aquesta estructura de folre està retallada a l'interior de la torre Est per formar l'espai interior de planta quadrangular lliure. Igual que el mur fortificat i els altres que formen la torre Est, el folre està tallat a la part superior a causa de l'espoli de material constructiu. La seva amplada i la seva altura a l'interior de la torre Est és d'1,55 m i 80 cm, respectivament. Pel que fa a l'exterior atalussat d'aquesta estructura, conserva una altura màxima de 3,72 m, tot i que a tocar de la torre Est per culpa del retall fa només 2 m. La part més alta conserva 15 filades regulars de carreus, mentre que la més alterada només disposa de set filades.

Torre Est

La torre Est, conjuntament amb la torre Sud, formen l'àmbit interior D i es troben a l'extrem sud-est del recinte central del castell. La seva superfície total construïda és de 66,08 m², dimensió molt similar a la de la torre Sud. També disposa d'una planta de forma quadrangular amb unes dimensions de 7,70 m a un costat i 8,29 m a l'altre. Al contrari que la torre Sud, no ha conservat tota la seva planta, d'una superfície interior útil teòrica d'aproximadament 28,60 m², només es conserven 23,26 m². Dis-

Figura 20. Imatge de l'interior de la torre Est on es poden apreciar les restes del paviment de pedra i l'estat d'espoli de les estructures que la conformaven (E. Píriz).

posava d'un paviment construït amb pedres arrodonides i clavades formant un dibuix, però dissortadament una part important ha desaparegut (fig. 20). Amb l'espoli dels murs de la cantonada sud de la torre, s'ha perdut gran part de la seva superfície i només es conserven 6,40 m² de paviment. Formant part de la mateixa unitat de revestiment del terra, trobem a l'interior de la torre una rampa que està construïda amb un acabat pavimentat també amb pedres arrodonides clavades al terra, que dona accés a la planta superior de l'interior del recinte central. Aquesta rampa, a diferència de la que hi ha a l'interior de la torre Sud, està ubicada a la cantonada oest, es recolza lateralment al mur sud-oest i té una superfície de 4,40 m². La conservació incompleta del paviment interior de la torre Est ens impossibilita poder determinar si hi havia cap forat de pal que es correspongués a alguna partició o estructura auxiliar interior.

A diferència de la torre Sud, la torre Est va ser construïda a partir de l'aprofitament d'altres estructures anteriors preexistents. Entre d'altres, van aprofitar els murs que tancaven la cantonada est del recinte central, però per poder generar un espai interior lliure de planta quadrangular, van retallar el folre exterior atalussat que reforça el llenç nord-oriental del recinte central existent. Per aconseguir unes dimensions similars a les de la torre Sud, van haver de fer un petit sortint de 72 cm cap a l'exterior de l'alineació de parament que marca

el folre del tancament nord-est. Tota aquesta heterogeneïtat que hem pogut constatar a la planta baixa de la torre Est, probablement en altura no era apreciable i es podria veure de forma clara el volum prismàtic de la torre de forma més unitària. Aquestes obres van configurar la torre Est similar a la Sud per generar un espai monumental d'accés a l'interior del recinte central amb unes defenses ostentoses de grans dimensions.

Com ja hem comentat, la cantonada sud de la torre es va perdre completament per l'espoli sistemàtic que va patir el castell. En aquest cas, l'espoli va arribar fins al fonament dels murs de la torre sense deixar cap filada de carreus. A la intervenció realitzada, vam poder constatar el retall al terreny geològic, que van realitzar els constructors en el moment d'excavar la rasa de fonamentació dels murs de la torre Est i que els murs que la composaven estaven fonamentats directament sobre roca mare.

Àmbits interiors i torres Nord i Oest

A l'àmbit interior C2 es conserva part d'un paviment de lloses de pedra que ens defineix un espai situat a l'interior del recinte central del castell, que probablement estava descobert. És possible que es tractés d'un pati interior. El mur que delimita aquest àmbit amb l'exterior disposa de dues banquetes que defineixen dos grans ampits (fig. 21). Un dels dos no es conserva complet perquè està tallat

Figura 21. Fotografia del paviment de lloses de pedra de l'àmbit interior C2. Al fons es pot veure al mur la part baixa de l'ampit del finestral (E. Píriz).

Figura 22. Cisterna ubicada a l'àmbit interior C1 (E. Píriz).

per l'espoli que afecta tot el recinte central del castell. El que sí que es conserva complet té una dimensió d'1,46 m de longitud i està separat de l'altre per un matxó d'obra de 1,16 m. Les banquetes entren al mur 76 cm. Aquestes dimensions, i el fet d'haver recuperat fragments de traceries a l'estrat d'enderroc excavat a la zona perimetral nord-est, ens porta a pensar en l'existència de dos grans finestrals oberts en aquest mur.

A l'àmbit interior C1, adjacent a l'anterior, es conserven les restes d'una cisterna soterrada, que es troba situada per sota del paviment de lloses de pedra del pati (fig. 22). Té planta rectangular amb un encaix més estret a la cantonada nord. Té una superfície d'11,80 m² i les seves dimensions màximes en planta són 5,90 m per 2,45 m.

Els murs de la cisterna tenen una altura conservada superior als 3 m, estan construïts amb filades regulars de carreus escairats de pedra calcària lligada amb morter de calç, i en alguns llocs encara conserva un revestiment de morter de calç amb acabat lliscat. És possible que estigués coberta amb volta de pedra, però el nivell d'espoli en què es troba aquesta zona fa que no puguem establir una relació estratigràfica directa amb el paviment de lloses. Tot i això, la seva factura i el fet de trobar-se a una cota inferior ens fa pensar que podrien haver funcionat alhora.

A la cantonada occidental de la zona C es conserva el brancal d'una porta que comunica el nivell de planta primera, on es trobaria el pati central, amb el nivell de planta baixa

mitjançant unes escales de pedra situades a l'extrem sud-oest de l'àmbit interior B (fig. 23).

No tenim prou dades per poder datar la construcció de l'àmbit interior B, però el que sí que podem establir és que les escales que el comuniquen amb la zona C van ser construïdes durant les obres de transformació del castell en palau. En aquest sentit, van ser ubicades allà on es trobava la muralla antiga, que va ser reforçada a principis del segle XVI. Van mantenir la muralla exterior, però van enderrocar l'altre mur, les bigues que les lligaven i la sorra col·locada entre aquestes, per poder encabir-hi l'escala. El seu traçat està solucionat amb dos trams que formen una L i un replà entre ells per canviar de direcció. El primer tram que va des del terra de l'àmbit B fins al replà té una amplada de pas de 1,30 m i quatre graons de 50 cm d'estesa. Està construït mitjançant massissat d'obra de maçoneria de pedra calcària i morter de calç. El segon tram va des del replà fins a la porta que dona accés a la planta primera de l'àmbit C i està format per una volta de pedra amb les peces col·locades a llibret i lligades amb morter de guix. Disposa de cinc graons de pedra i té una planta de forma trapezoidal. L'amplada de pas, a mesura que es puja, es va eixamplant. Al primer graó d'aquest segon tram, l'amplada de pas és d'1,35 m.

L'àmbit interior B és un espai de planta rectangular, amb unes dimensions de 14,30 m de longitud per 5 m d'amplada, amb una super-

Figura 23. Escala de pedra que comunica la planta baixa de l'àmbit interior B amb la planta primera de l'àmbit interior C3 (E. Píriz).

fície aproximada de 67 m². Disposava d'una planta primera construïda sobre una volta molt rebaixada, realitzada amb les pedres disposades a llibret i lligades amb morter de guix, de la qual només es conserva una part a l'extrem N-E i algunes restes a l'extrem S-O. La construcció d'aquesta volta va formar part de les obres del palau. És possible que la dimensió de l'espai ja fos existent, però és en aquest moment constructiu que se li acaba de donar la fisonomia que ens ha arribat. Només s'ha conservat una superfície de volta de 17,15 m² i marca clarament el nivell de circulació de la planta primera de l'edifici (fig. 24). La mida del punt més alt de la volta per la seva part inferior respecte del nivell de circulació de planta baixa actual és de 2,70 m i els punts d'arrencada de la volta als murs perimetrals es troben a 1,90 m d'altura. El terra de l'àmbit interior B no s'ha excavat fins a exhaurir la seva potència arqueològica, però sí que hem pogut datar a la primera meitat del segle XVII el nivell d'ús recuperat.

Adjacent a l'àmbit B es va realitzar una ampliació formada per un nou àmbit de planta rectangular amb una superfície interior de 19,50 m² (àmbit A), que posteriorment va ser flanquejat per dues torres cilíndriques. Hi ha un pas de porta realitzat en pedra i que disposa d'un arc de mig punt, que comunica els àmbits A i B. Entenem que l'àmbit B ja funcionava prèviament perquè el mur que els separa està

Figura 24. Part conservada de la volta de pedra que cobria la totalitat de l'àmbit interior B, sobre la qual es recolzava el paviment de la planta primera (E. Píriz).

Figura 25. Fotografia de l'interior de l'àmbit A on es pot veure el pas de porta que el comunica amb l'àmbit B i el retall del terreny geològic per configurar l'espai de planta rectangular (E. Píriz).

doblat. El mur que tanca l'àmbit B té un gruix original d'1,20 m i en el moment de construcció de l'àmbit A li afegiren un gruix de 50 cm més. Aquest nou full del mur està recolzat directament sobre el terreny que, per poder formar l'àmbit, va ser retallat (fig. 25). El nivell de circulació d'aquest espai interior a cota de planta baixa és la pròpia roca mare. També disposava de com a mínim una planta primera, les restes de l'arrencada de volta de pedra que es conserven a la cantonada nord ens constaten que igual que l'àmbit B, l'A estava cobert amb volta rebaixada de pedra lligada amb morter de guix.

A l'extrem nord-est trobem un àmbit que hem denominat A1, que estava separat mitjançant un envà realitzat amb lloses de pedra irregulars disposades verticalment i lligades amb morter de guix. Està recolzat sobre una estructura de carreus i morter de calç de la qual no hem pogut determinar amb exactitud la seva funció (fig. 26). Aquesta estructura genera una rampa pronunciada formada per grans lloses de pedra que porten directament a l'embocadura d'un túnel que hem denominat amb el número 2 (fig. 27). Probablement aquest túnel hagi estat utilitzat com una gran canalització, però encara no n'hem tret l'entrellat. Passa per sota la torre Nord i surt fora del recinte del castell. L'embocadura està retallada als estrats geològics. El túnel està format per dos murs fets amb filades regulars de carreus escairats

Figura 26. Imatge de l'àmbit interior A1 amb l'estructura en forma de rampa que emboca cap al túnel 2 (E. Píriz).

i morter que sustenten una volta de pedra construïda mitjançant la tècnica d'encofrat de taulons de fusta. Es pot apreciar a la cara interior de la volta els regalims del morter entre les juntes dels taulons de fusta que van formar el seu encofrat. La seva construcció mitjançant l'obertura d'una rasa a terra ens dona a entendre que primer es va construir el túnel 2 i posteriorment a sobre, es va edificar la torre Nord. Tot i ser similar al túnel 1, la factura dels murs laterals és diferent. En aquest cas, els carreus són de dimensió més gran, estan ben escairats i defineixen alineacions regulars.

Posteriorment a la construcció de l'àmbit interior A, abans del primer quart del segle XVI, es va construir la torre que es troba just a la cantonada nord del recinte central del castell (fig. 28). Les filades de carreus que la componen es recolzen lateralment al folre atalussat

Figura 27. Fotografia del interior del túnel 2 (E. Píriz).

del mur que tanca el llenç nord-est del recinte i també a la cantonada realitzada amb pedra sorrenca de la cara exterior del mur nord-oest que delimita l'àmbit A (fig. 30). La torre Nord, a diferència de les torres Sud i Est, és cilíndrica. La seva planta interior és de base completament circular, mentre que exteriorment el cercle queda tallat per les estructures adjacents. Així doncs, manté un diàmetre interior constant en tota la seva altura conservada de 3,30 m i disposa d'una superfície interior de 9,34 m². La seva base exterior a nivell de planta baixa és de 7,63 m de diàmetre, mentre que a nivell de planta primera és de 6,60 m.

Està formada per un mur amb la cara exterior de carreus de roca calcària, disposats en filades regulars i lligats amb morter de calç, un nucli a base de morter de calç i pedres, i un parament interior també de carreus, però de dimensions inferiors. El gruix del mur és variable atesa la seva annexió a les estructures adjacents del castell. Per tant, varia a la seva part inferior entre 1,70 i 2,45 m d'amplada i a la part superior conservada va des d'1,10 m fins als 2 m. L'altura màxima conservada fa 4 m fins al nivell del terreny exterior.

A la cara exterior disposa d'una motllura horitzontal que envolta tot el parament vist de la torre i que està feta amb una pedra sorrenca. Aquesta motllura divideix la torre en dos acabats diferents. De la motllura cap a terra el parament baixa de forma atalussada formant una escarpa, mentre que de la motllura amunt el parament puja de forma vertical i dona una forma cilíndrica a la torre. El parament experi-

Figura 28. Fotografia de la torre Nord (E. Píriz).

Figura 29. Fotografia de la torre Nord i del mur que reforça la cara nord-occidental de l'àmbit interior A (E. Píriz).

Figura 30. Detall del punt de trobada entre el mur de tancament de la cara nord-occidental de l'àmbit interior A, la torre Nord i el reforç exterior del mur. La motllura de la torre es repeteix al folre (E. Píriz).

or de l'escarpa de la torre conserva parcialment un arrebossat fet amb morter de calç, sobretot a les zones dels carreus properes a les juntes.

Immediatament posterior a la construcció de la torre Nord o de forma simultània van construir un nou mur que folrava el tancament nord-oest de l'àmbit interior A (fig. 29). Estèticament segueix el disseny de la torre Nord, disposa de la mateixa motllura horitzontal a la mateixa cota d'altura i amb la mateixa forma i tipologia sorrenca de la roca utilitzada. Des de la motllura cap al terra també està atalussat, tot i que la seva inclinació no és tan pronunciada com a la torre (fig. 30). Les cantonades d'aquest folre estan realitzades amb carreus de grans dimensions de roca sorrenca, mentre que la resta de la seva maçoneria va ser construïda mitjançant filades regulars de grans carreus de roca calcària.

Aquest mur té una amplada d'1,15 m i conserva una altura de 2,05 m al nivell del terreny exterior. Una part de les pedres cantoneres i la major part de la motllura horitzontal van ser espoliades.

Per finalitzar la monumentalització de l'extrem nord-oest en concret i en conjunt del recinte central del castell van construir una segona torre cilíndrica a la cantonada oest, seguint l'exemple de la torre Nord però amb certes diferències. La torre Oest té una planta irregular pel fet que s'adossa a les estructures de plantes rectangulars preexistents dels àmbits interiors A i B del recinte central

(fig. 31). Per tant, el mur que genera la seva planta té forma de segment de cercle, s'adossa a dos murs quasi perpendiculars i pren així una forma de ventall obert. La seva superfície interior és de 14 m². D'aquesta torre només se'n conserven 3,25 m d'altura, està construïda mitjançant un mur amb les cares interior i exterior bastides amb carreus de pedra calcària, de grans dimensions, disposats en filades regulars i lligats amb morter de calç. Exteriorment, el parament baixa de forma inclinada formant una escarpa. La cara interior de la torre és completament vertical fins a terra. El radi exterior del mur de planta corba a la part inferior és de 4,30 m, mentre que a la part superior conservada fa 3,50 m. El gruix de la seva part inferior és de 2 m i el de la seva part alta conservada és d'1,30 m.

Aquesta torre no disposava d'una motllura exterior que delimités el parament vertical de l'atalussat, ja que s'ha conservat part de la primera filada de carreus del parament vertical construïda amb peces calcàries. L'aparell del mur, l'escairat dels carreus i el morter de les juntes, de la torre Oest són sensiblement diferents als de la torre Nord. Aquestes característiques juntament amb les relacions estratigràfiques, on hem pogut constatar que la torre Oest es recolza lateralment al mur que folra l'àmbit interior A, ens donen a entendre que la seva construcció va ser posterior a la torre Nord.

Figura 31. Fotografia de la torre Oest realitzada des de l'interior de la part més occidental del recinte perimetral del castell (E. Píriz).

Completant el programa arquitectònic van construir l'accés a l'interior del recinte central del castell a l'extrem sud-est. L'excavació realitzada a la zona perimetral S-E, que és la que es troba a tocar del poble de Segur, ens ha mostrat l'alt nivell d'espoli sistemàtic al qual va estar sotmès el castell després del seu enderroc i posterior abandonament per part dels seus senyors. Fins i tot van arribar a tallar la muralla exterior per la construcció del primer edifici del poble just a tocar del castell.

La conservació de tots els murs perimetrals del recinte central amb unes cotes d'altura considerables, i el fet de no haver localitzat cap rastre de llindar o brancals de porta, ens ha dut a valorar que la porta d'accés a l'interior estigués situada a la cara sud-est. Tal com hem explicat, el nivell d'espoli de la zona perimetral S-E, i també de les dues torres de planta quadrangular, dificulta la ubicació exacta de l'accés, però hi ha algun detall que ens porta a pensar que estaria ubicat entre la torre Sud i la torre Est.

Sota la cantonada est de la torre Sud, s'han conservat dues filades de carreus que formen l'arrencada d'una possible escala que facilitaria l'arribada a la cota del recinte central des de l'exterior, just al punt ubicat entre les torres. A la zona perimetral S-E, hem recuperat les primeres filades d'un mur amb directriu corba que emboca i condueix la circulació cap a l'espai entre torres. L'accés des del poble planteja un problema de cota pel fort pendent que cal pujar per arribar-hi, però la traça dels

carrers propers al castell generen un recorregut en ziga-zaga que va guanyant altura de forma més còmoda.

En tot moment, pel que fa a l'accés a l'interior del castell, hem de treballar en el camp de les hipòtesis pel grau d'espoli del sector sud-est, que arriba fins i tot a eliminar part del terreny geològic que està a una cota molt inferior a la del nivell de circulació que existia en el moment del castell palau.

Segle XVII, el bandolerisme i la fi del castell de Segur

Miquel de Calders, senyor de la baronia de Segur ja des dels últims anys del segle XVI, està vinculat de forma directa a la desaparició del castell de Segur l'any 1616. Aquesta desaparició està estretament lligada amb la lluita continuada del poder reial al principat contra el bandolerisme català. Aquesta lluita va passar per diferents intensitats, des de la inacció per part d'alguns virreis, fins a les contundents actuacions de Francisco Fernández de la Cueva, duc d'Albuquerque virrei de Catalunya entre el 1615 i el 1619.

Per entendre el final del castell, és necessari remarcar la situació dominant al territori de la petita noblesa, com era el cas del senyor de Segur. Cal tenir en compte que durant molt de temps la família Calders va anar teixint una xarxa de connexions familiars i de clientela amb els altres nobles del territori. També la vinculació al poder de la Diputació del General va tenir molta importància a l'hora d'estar ben situats respecte a la societat i al poder polític dins l'àmbit català dels segles XVI i XVII.

En tot moment, la família Calders, com la resta de petits nobles catalans, va estar en conflicte amb la monarquia pel control de la jurisdicció al territori. Recordem que aquest conflicte, en el cas dels senyors de Segur, ja ve de la guerra contra la monarquia de Joan II. Com a senyors de Segur i d'altres termes o baronies, disposaven dels imperis mer i mixt, per tant, exercien la jurisdicció civil i criminal dins les terres dels seus senyories. Però això

no era prou; durant molt temps van estar en disputa amb diferents batlles reials per la jurisdicció a les viles reials. Al segle XVII el 71% de totes de les jurisdiccions del territori del Principat estaven en mans no reials. (Elliot 2006, p. 117)

Davant d'aquest panorama, de lluites entre els senyors per aconseguir més poder o influència dins el territori i la misèria a la qual molta part de la població pagesa estava abocada, el bandolerisme i els bàndols estaven completament arrelats a la societat i a la terra. Cal tenir present que des d'una monarquia distant i preocupada en altres afers, la violència i la conflictivitat al Principat quedaven molt lluny i van deixar el problema directament en mans dels successius virreis.

Miquel de Calders, senyor de Segur, va tenir una disputa a l'Audiència de Catalunya que durà entre nou i deu anys, per la jurisdicció sobre la vila de Prats de Rei. Tot i que la vila de Prats era de jurisdicció reial, Miquel de Calders volia exercir la plena jurisdicció, prendre la presó, administrar justícia i gaudir de la sobirania (Soler i Terol 1909, p. 168).

Per aquest motiu els habitants de la vila de Prats de Rei van fer arribar un memorial al virrei, el duc d'Alburquerque, queixant-se dels crims comesos pels servidors de Miquel de Calders. En aquest memorial, es poden llistar tot un seguit de delictes on es troba present el senyor de Segur mitjançant la mà dels seus servents.

Miquel de Calders era un dels senyors nyerros reconegut de les vegueries de ponent. El 20 de febrer del 1613, dimecres de cendra, va encapçalar un grup de 300 dels seus homes i va posar setge durant tot el dia a la vila de Prats de Rei. Arribada la nit, es va retirar al seu castell de Segur (Soler i Terol 1909, p. 227).

Alternant aquestes activitats, trobem documentada a les anotacions fetes al dietari de la Diputació del General una vinculació directa entre Miquel de Calders i la lluita dels nobles per defensar els seus drets i privilegis davant les actuacions de la monarquia i dels diferents virreis de Catalunya.

Dins la situació de trasbals del territori català, cal remarcar que l'enviament de plata en carro cap a Itàlia mitjançant la ruta que tra-

vessava el Principat per Lleida, Tàrrrega, Cervera, Igualada i cap a Barcelona per embarcar al port va ser successivament atacada. Però el robatori vinculat al castell de Segur que es troba entre Igualada i Cervera d'aquesta ruta, va ser el que es va produir el 30 de desembre del 1613.

El rei Felip III va enviar un comboi a Itàlia, sota protecció reial, per la ruta citada, amb un total de 108 caixes plenes de plata, una part en barres i una altra en reals de plata. Aquest carregament anava per pagar a Niccolo Balbi, que era un dels banquers genovesos del rei (Elliot 2006, p. 129). El valor del robatori va pujar a la quantitat de 180.000 ducats, prou per pagar les tropes del rei a Flandes durant un mes. El banquer Niccolo Balbi va informar el virrei del moment, Francisco Hurtado de Mendoza y Cárdenas, marquès d'Almazán, que estava malalt, i no van fer gran cosa per trobar els autors del robatori.

La importància d'aquest robatori per la nostra història es deu al fet que, quan l'any 1616, aproximadament tres anys després del robatori, va ser enderrocat el castell de Segur, i en "*una contramina o cueva que salía fuera del Castillo catorze pasos*" els soldats que enderrocaven el castell hi van trobar les caixes de la moneda robada al banquer Niccolo Balbi. "*De estos castillos salieron aquellos ladrones que eran del vando de los ñarros y hizieron aquel tan famoso hurto... En esta queva aparecieron las caxas sin la moneda, porque en este Castillo se halla por cierto hazer de la moneda sus particiones*" (Serra i Vilaró, 1932).

Amb la intenció de tancar el setge contra bandolers i factors, el 16 de novembre del 1613 el marquès d'Almazán, virrei de Catalunya, va tornar a fer una crida pública repetint la fórmula, ja utilitzada en anys anteriors pels seus predecessors, en què literalment es prohibia donar cap tipus d'ajut a delinqüents, factors i bandolers sota penes que anaven des de la mort fins a l'enderrocament de castells, torres, cases i masies.

La Reial Audiència tenia ordenada una execució contra Miquel de Calders per valor de 40.000 lliures. Per tant, es va instar el procura-

dor fiscal de la règia cort, en els béns de Miquel de Calders a relació del jutge de cort el senyor Francisco Roig i Mendoza per fer l'extracció i cobrament de les penes imposades per portar pedrenyals contravenint la pragmàtica del 1612.

Tot i els intents *in extremis* per part de Miquel de Calders i la seva família per evitar l'execució de les penes, el dia 3 de maig del 1616, el duc d'Albuquerque, lloctinent general de Catalunya, va ordenar l'extracció i cobrança de 40.000 lliures com a pena pel delict de portar pedrenyals a Miquel de Calders, senyor de Segur.

El virrei havia demanat que se li fes arribar dues companyies de soldats castellans per iniciar la persecució armada i directa de bandolers i bàndols a Catalunya. El 5 de maig del 1616 va escriure una carta al rei en què li explicava que havia ordenat al caporal que portava les dues companyies de soldats cap a Barcelona que abans d'arribar enderroquessin el castell de Segur. “...Y porque empiecen a hazer algunos buenos efectos y llegan aquí con reputación, he embiado orden al cabo que las trae a cargo,

para que de paso me derribe y heche por tierra los castillos de Don Miguel de Caldés y de Don Francisco Cescenes...”.

Com ja hem indicat al començament d'aquesta part del text, a mitjan juny de l'any 1616 el castell de Segur va quedar enderrocat.

Arquitectònicament, aquest últim període del castell palau que va de finals del segle XVI fins al moment del seu enderroc només aporta la construcció d'un edifici de planta rectangular ubicat a l'extrem occidental del fossat, que hem interpretat com la capella del palau amb l'advocació de Sant Miquel (fig. 32). Aquest edifici té una superfície construïda de 79 m² amb unes dimensions en planta de 7,22 m d'amplada i 11,30 m de longitud. Els murs estan construïts mitjançant carreus de roca calcària amb un gruix aproximat d'1 m. La seva orientació nord-oest a sud-est segueix la mateixa directriu que el recinte central del castell. L'espai arriba fins a sota del paviment original, en aquest sentit les estructures localitzades són el perímetre dels fonaments de l'edifici i al seu interior els nivells de rebliment per la preparació del paviment interior. Hem

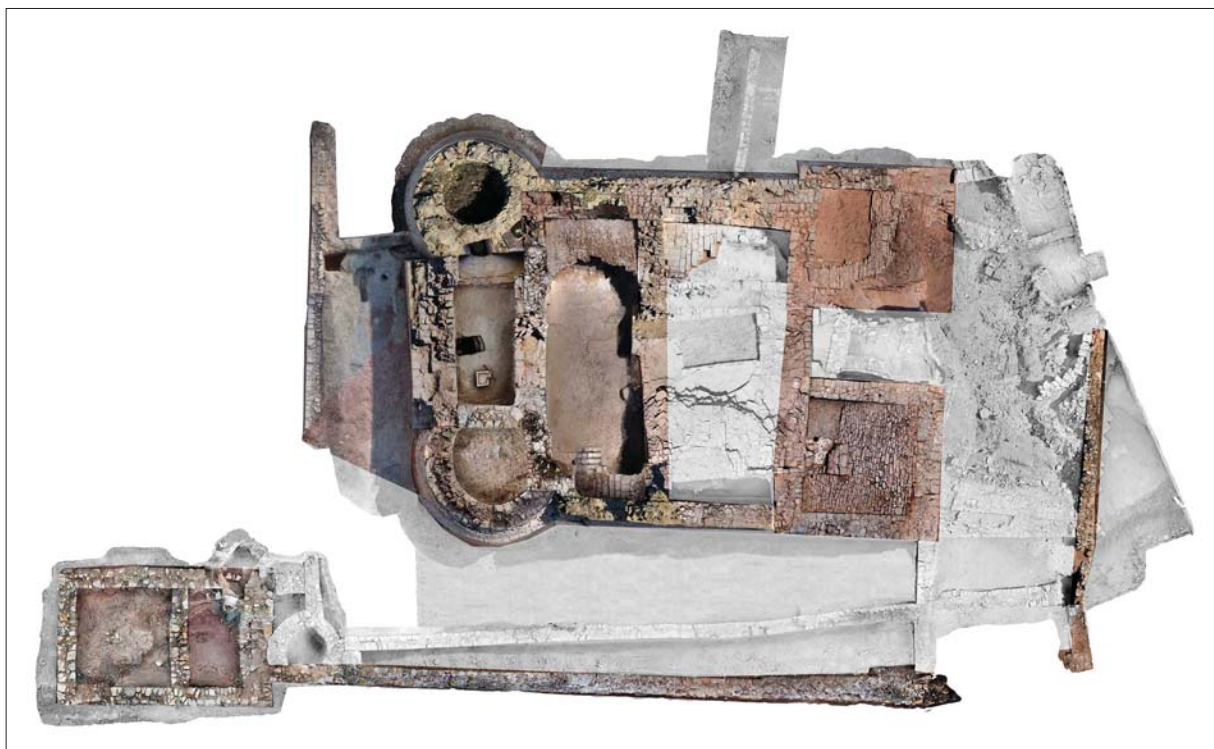

Figura 32. Estructures del castell palau que al segle XVII estarien en funcionament (R. Ramírez - E. Píriz).

localitzat un mur que divideix l'espai de forma desigual. Genera un espai de planta quadrada a l'extrem nord-oest i un altre de rectangular al sud-est. L'àmbit de planta quadrada té 4,90 m per cada costat i una superfície interior de 24 m², mentre que l'àmbit rectangular fa 17,40 m² de superfície interior.

La capella va ser construïda a tocar de la bestorre Oest a l'interior del fossat (fig. 33). En el moment de la seva construcció, la bestorre encara existia, però no devia complir la seva funció original o estava deteriorada, perquè va ser parcialment enderrocada. A causa de l'estat d'espòli dels murs, no hem localitzat l'accés per on la família Calders entrava a la capella per assistir a les cerimònies religioses, però creiem que aquesta porta es trobava al mur ubicat al sud-est. En aquest punt, hem pogut documentar les transformacions que va patir la bestorre Oest per facilitar aquest accés a peu pla des del nivell de circulació del segle XVI de la zona perimetral

sud-oest del castell palau. Recordem que a les obres de finals del segle XV i principis del XVI es va ampliar el recinte perimetral i es van reforçar les muralles exteriors, però es va respectar la bestorre Oest adaptant el traçat de la nova muralla. Aquesta situació va variar en el moment de construcció de la capella. Van construir un nou mur que unia la cantonada existent de la muralla del XVI amb el mur sud-est de la capella. La junta vertical generada en aquest punt ens fa entendre que es va allargar la muralla existent cap al nord-oest i que es va donar continuïtat al parament exterior buscant la trava de les filades de forma alterna. Per poder deixar el parament amb la mateixa planeïtat que l'existent van haver de retallar part de la bestorre Oest.

A més, per aconseguir un nivell que facilités l'accés a peu pla a la capella, van reblir l'interior de la bestorre i també l'espai residual que es va generar al fossat entre la antiga muralla del segle XV i el mur de la capella.

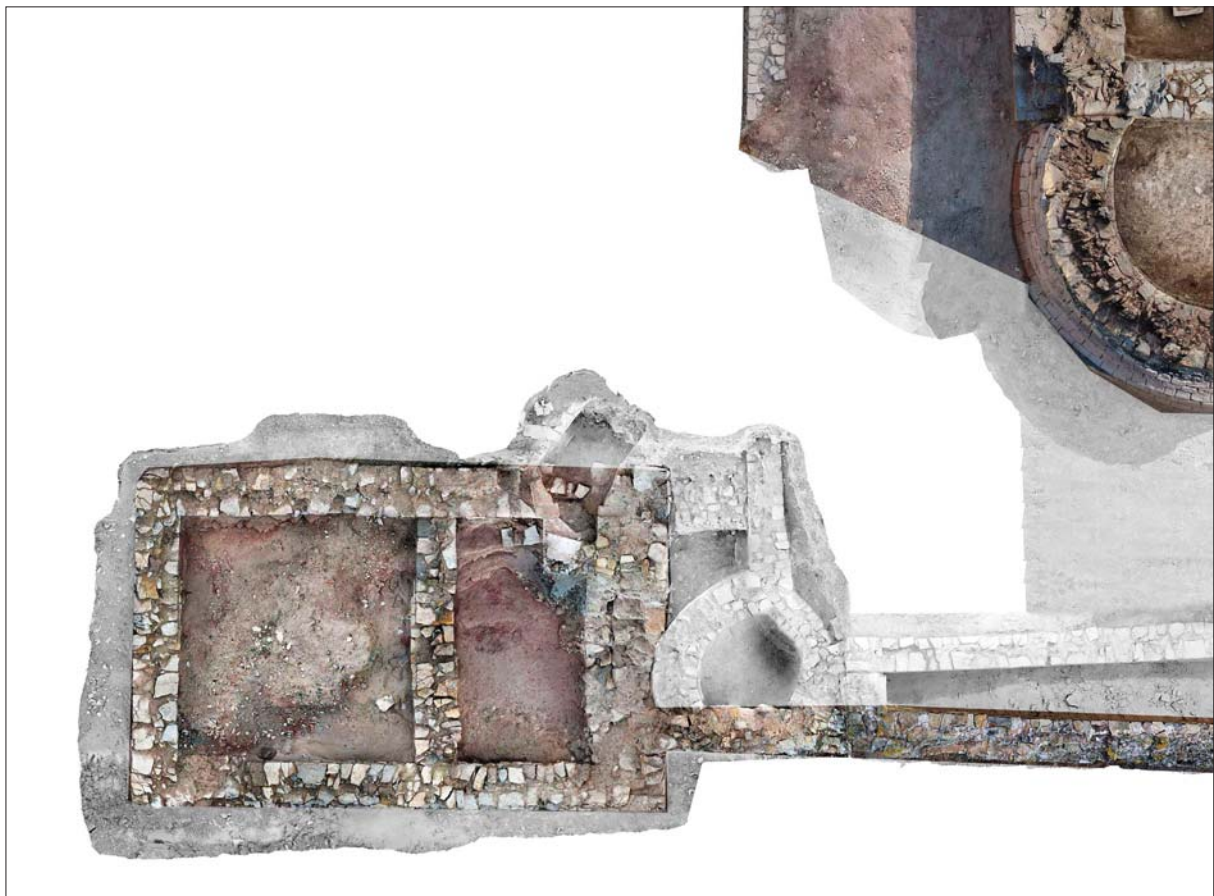

Figura 33. Aixecament ortofotogràfic de la planta de la capella de Sant Miquel, construïda a l'extrem occidental del fossat, a tocar de la bestorre Oest (R. Ramírez - E. Píriz).

Hem pogut documentar arqueològicament que l'última construcció realitzada al castell de Segur va ser un túnel que uneix l'interior del recinte central amb la capella de Sant Miquel. Quan vam excavar l'àmbit interior A, vam localitzar al paviment unes escales tallades al terreny natural que conduïen sota terra a una porta formada per brancals, llindar i llinda plana de pedra treballada que s'obria a un túnel que sortia del recinte central del castell (fig. 34, 35 i 36). Durant diverses campanyes la informació va quedar aquí, el vam nomenar *túnel 1* perquè al mateix temps vam localitzar un altre túnel que passava per sota de la torre Nord i sortia del recinte del castell.

Creiem que el túnel 1 és la “...*contramina o cueva que salia fuera del castillo catorze pasos, donde respondia una yglesia de abogación de San Miguel; i dixen cueva, porque bien se puede decir cueva de ladrones, pues de estos castillos salieron aquellos ladrones que eran del vando de ñarros y hizieron aquel tan famoso hurto, que al propio rei le quitaron cientor y sesenta mil ducados, que ynviava a Barcelona para sus gestos... En esta queva pareçieron las caxas sin la moneda, porque en este Castillo se halla por çierto hazer de la moneda sus partiçiones*” a què es refereix el soldat castellà quan va escriure l'any 1616 que durant l'enderroc del castell de Segur van trobar caixes de la moneda robada el 1613 al banquer Niccolo Balbi. (Serra i Vilaró, 1932)

Figura 34. Accés al túnel 1 obert al paviment de l'àmbit interior A del castell, on es poden veure els primers graons retallats al terreny geològic (E. Píriz).

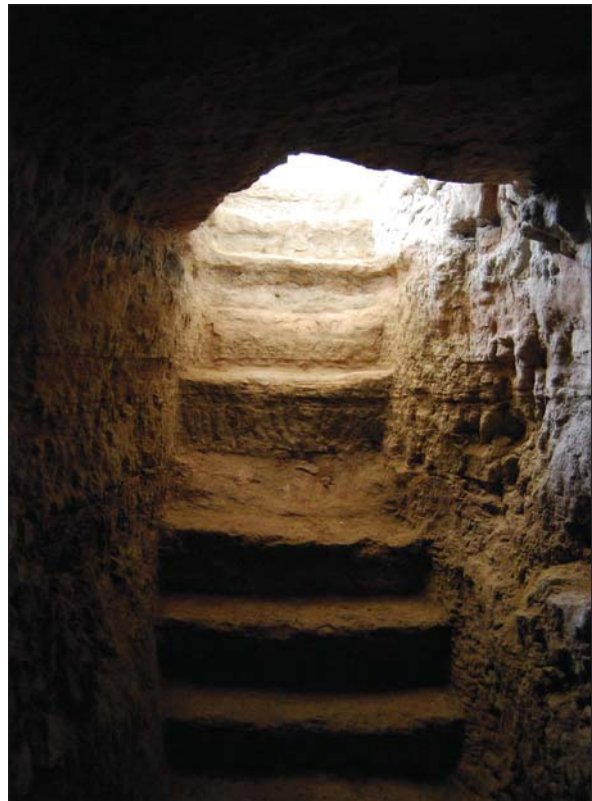

Figura 35. Fotografia realitzada des de l'interior del túnel 1 amb les escales retallades al terreny geològic que hi donen accés (E. Píriz).

Figura 36. Imatge del túnel 1 amb la porta realitzada amb carreus tallats de roca sorrenca que dona accés a les escales que pugen fins a l'interior de l'àmbit A del castell (E. Píriz).

Va ser construït mitjançant l'excavació d'una rasa a terra a cel obert. Disposa de dos trams diferenciats: entre l'àmbit interior A i la muralla del fossat, i a partir de la muralla fins a la capella. La part baixa del primer tram està excavada a la roca de manera que les parets

laterals del mur comencen a 70 cm del nivell de circulació interior. El segon tram no està excavat a la roca i, per tant, els murs laterals arriben fins a terra. Està format per parets laterals de maçoneria de pedra irregular lligada amb morter de calç i cobert amb una volta de pedra disposada a llibret construïda amb cindri de fusta. Un cop finalitzada la volta, van cobrir-la per amagar el túnel amb les terres sobrants de la rasa.

Estratigràficament, podem afirmar que el túnel 1 va ser construït quan la torre Nord ja existia i després del reforç exterior de l'àmbit interior A, ja que la rasa de construcció del túnel retalla la rasa de fonament del reforç. Per la seva construcció, van haver d'enderrocar part de la muralla del fossat per donar-li pas fins a la capella.

Durant l'última intervenció arqueològica l'any 2018, vam localitzar l'arribada del túnel 1 a la capella de Sant Miquel (fig. 37). S'ha conservat tota l'altura de les parets laterals de tota la longitud del túnel, part de la volta que el cobreix i també els dos brancals amb el galze de la porta realitzats amb roca sorrenca de l'accés a l'interior de la capella. Just a l'accés, hem localitzat *in situ* la frontissa metàl·lica inferior clavada al brancal i els claus de ferro que la fixaven a la fulla de la porta de fusta.

La longitud total del túnel 1 des de la porta ubicada sota l'àmbit interior A fins a la porta d'accés a la capella de Sant Miquel és de 14,25

Figura 37. Fotografia dels brancals realitzats en roca sorrenca que formaven part de la porta que donava accés a la capella de Sant Miquel des de l'interior del túnel 1 (E. Píriz).

Figura 38. Imatge de l'interior de l'àmbit B1 on es pot veure la caixa per extreure el vi de la torre Nord quan feia de cub i la pica de pedra just a sota (E. Píriz).

m. Els murs laterals tenen una altura d'1,40 m, l'amplada lliure de pas és d'1,50 m i l'altura al punt de la volta de pedra fa 1,80 m. Aquestes dimensions permeten transitar pel seu interior sense dificultat.

Per últim, voldríem deixar constància que la torre Nord, en algun moment de la seva història, va ser utilitzada com a cup per fer vi. No hem pogut encara excavar-ne l'interior, però a l'àmbit interior B1 vam recuperar la caixa i la pica per extreure el vi de l'interior de la torre (fig. 38). Aquest àmbit té accés des de l'interior de l'àmbit B del recinte central del castell. La relació directa entre els àmbits B1 i B ens fa pensar que és possible que la planta baixa de l'àmbit B fos utilitzada com a bodega com a mínim durant els últims moments del castell, a principis del segle XVII.

Conclusions

Fins l'any 2018 han estat excavats tots els àmbits del recinte central del castell i les zones perimetrals nord-oest, sud-oest i sud-est. També hem excavat les zones exteriors oest i sud. A la primera hem recuperat la planta de l'edifici que hem identificat com la capella de Sant Miquel, i a la segona hem localitzat una porta dovellada que dona accés a un petit espai sense comunicació amb cap altre àmbit i que encara no hem identificat amb una funció concreta.

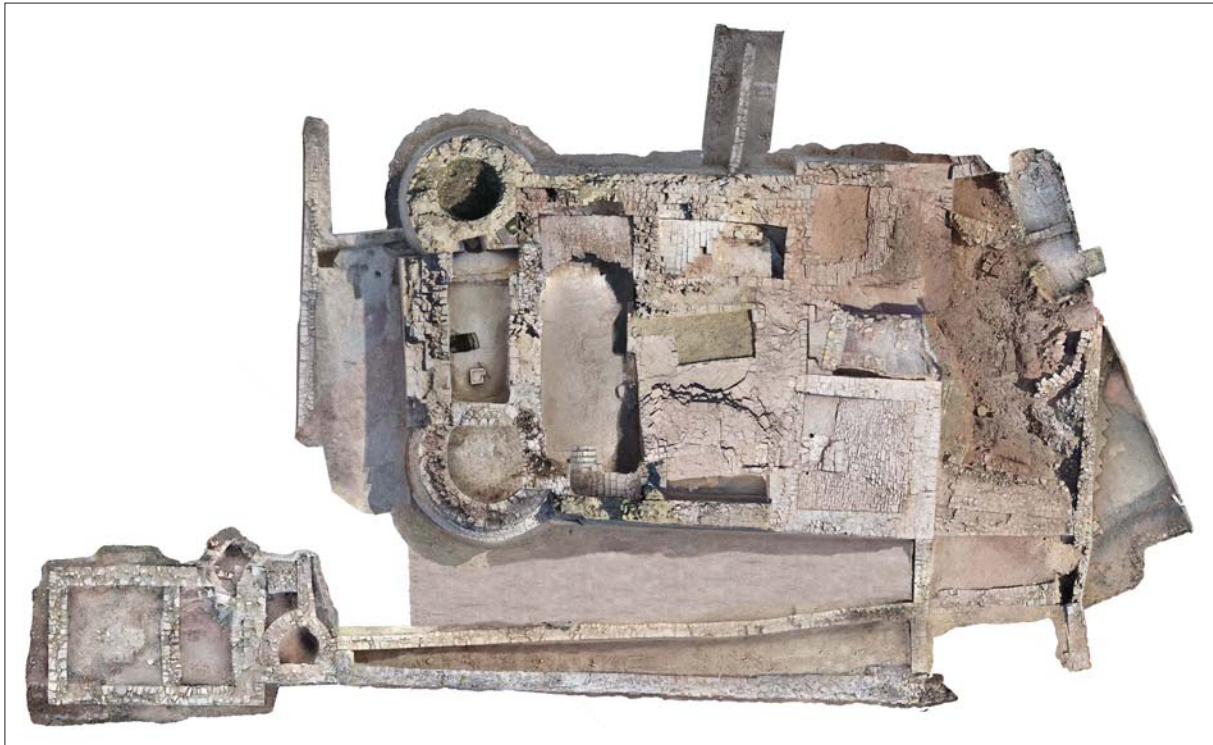

Figura 39. Aixecament ortofotogràfic de la planta de tots els àmbits i zones excavades del castell de Segur fins l'any 2018 (R. Ramírez - E. Píriz).

A les diferents intervencions realitzades, hem exhaurit alguns dels àmbits excavats, però amb la voluntat de conservació de les estructures del castell, altres àmbits han quedat sense excavar en la seva totalitat com a reserva per a futures recerques.

Hem recuperat les quatre torres i el fossat que descrivia un dels soldats que van arribar per enderrocar el castell a finals de maig del 1616: “...Tenia este castillo quatro torres mui fuertes con ocho altos y pulidas salas y bentanajes, almenas y chapiteles, una fuerte muralla con foso y contrafoso...” (Serra i Vilaró, 1932).

El fet que marca definitivament la història del castell és el seu enderroc. Aquest fet coincideix amb la informació arqueològica recuperada dels diferents estrats formats per les restes de material d'enderroc provinent de la destrucció del castell, repartits per les diferents zones i àmbits del jaciment. Podem datar aquests estrats al primer quart del segle XVII, pels fragments de ceràmica recuperats del seu interior.

Després del seu enderroc, hem constatat que es realitza un cert ús d'alguns dels espais del

castell. Per exemple, hem pogut datar al darrer quart del segle XVII el mur que tapiava la porta que comunica els àmbits A i B a nivell de planta baixa. En procedir al seu desmuntatge, vam localitzar a l'interior del mur un fragment de ceràmica blau català amb el motiu de la corbata.

La localització d'una moneda amb data del 1708 a l'estrat que cobria el paviment de pedra de la Torre Sud ens confirma que, un cop enderrocat el castell l'any 1616, hi va haver un cert ús d'alguns dels espais del castell. També és possible que la moneda li caigués a alguna de les persones que estaven espoliant els materials constructius del castell de Segur gairebé cent anys després del seu enderroc.

Per il·lustrar la riquesa de l'ornamentació que formava els diferents elements del castell, a continuació i per finalitzar adjuntem un seguit d'imatges amb els elements arquitectònics ornamentals més importants recuperats durant les diferents campanyes realitzades.

Figura 40a. Baix relleu que representa una au rapinyaire que podria ser un falcó o una àliga (E. Píriz).

Figura 40d. Peça esculpida de la part alta d'un brancal o de la imposta d'una llinda amb la representació d'un tors humà i d'un llibre ubicat al capítell que corona una de les motlures del brancal (E. Píriz).

Figura 40b. Configuració realitzada amb dos blocs de roca sorrenca treballada que formaven part dels brancals d'una mateixa porta. Es pot veure la coincidència de les motlures (E. Píriz).

Figura 40e. Llinda de porta o finestra amb motlures i la representació d'una àliga o falcó esculpida al centre (E. Píriz).

Figura 40c. Fragment de la traceria d'una finestra del castell (E. Píriz).

Figura 40f. Peça d'imposta del costat esquerre d'una finestra o d'una porta, amb quatre flors esculpides a la cara visible (E. Píriz).

Figura 40g. Restitució hipotètica d'una finestra del castell formada per dues peces d'imposta i quatre fragments de traceria (E. Píriz).

Figura 41b. Composició realitzada amb rajoles ceràmiques vidriades a la trepa amb motius geomètrics i vegetals en color blau sobre fons blanc, amb una cronologia aproximada del s. XVI, recuperades dels estrats d'enderroc del castell de Segur (E. Píriz).

Figura 40h. Peça que formava part d'una finestra geminada del castell (E. Píriz).

Figura 41c. Composició realitzada amb rajoles ceràmiques vidriades a la trepa amb motius vegetals en color blau sobre fons blanc, amb una cronologia aproximada del s. XVI, recuperades dels estrats d'enderroc del castell de Segur (E. Píriz).

Figura 41a. Composició realitzada amb rajoles ceràmiques vidriades amb motius geomètrics i vegetals realitzats en verd, or i blau amb el fons blanc, amb una cronologia aproximada del s. XVI, recuperades dels estrats d'enderroc del castell de Segur (E. Píriz).

Figura 41d. Restitució a partir de diferents fragments d'una rajola ceràmica vidriada a la trepa amb motiu heràldic amb les armes de la família calders en color blau sobre fons blanc, amb una cronologia aproximada del s. XVI (E. Píriz).

Agraïments

Volem agrair a Rubén Ramírez Roldán la seva feina de topografia, ortofotografia i digitalització dels aixecaments planimètrics. També volem agrair la col·laboració i l'ajut de Pere Lluís Artigues Conesa, en les tasques d'inventari del material i el seu recolzament tècnic durant les intervencions.

D'altra banda, estem molt agraïts a l'Ajuntament de Veciana i en particular a l'alcalde Jordi Servitje i Turull per les facilitats que han ajudat en la realització de la feina, a Joan Closa i Pujabet com a arquitecte de les obres de restauració del castell i a tot l'equip del Servei del Patrimoni Arquitectònic Local de la Diputació de Barcelona per la seva confiança i constant acompanyament.

Bibliografia

- ARBÓS VILA, Eduard. (2003). Excavacions arqueològiques a l'església de Santa Maria de Veciana, *Tribuna d'Arqueologia 1999-2000*. Barcelona: Generalitat de Catalunya, p. 225-235.
- BAIGES, Ignasi J.; FELIU, Gaspar; SALRACH, Josep M. (dirs.). (2010). *Els pergamins de l'arxiu comtal de Barcelona, de Ramon Berenguer II a Ramon Berenguer IV*. Vol. I-IV. Lleida: Fundació Noguera. Pagès Editors, S. L.
- BALANÀ i ABADIA, Pere. (2002). *L'islam a Catalunya (segles VII-XII)*. Barcelona: Rafael Dalmau Editor.
- BENET i CLARÀ, Albert. (1982). "L'origen de la família Calders". *Miscel·lània d'Estudis Ba-gencs*. Núm. II.
- BIOSCA, Eloi; VINYOLÉS, Teresa; XORTÓ, Xavier. (2001). *Des de la frontera. Castells medievals de la marca*. Barcelona: Edicions de la Universitat de Barcelona.
- BOLÒS, Jordi. (2004). "Fortificacions de la marca i organització del territori a Catalunya (segles VIII-XII)". *Actes del congrés els castells medievals a la Mediterrània nord-occidental, celebrat a Arbúcies març de 2003*, Museu Etnològic del Montseny, p. 67-88.
- BOLÒS, Jordi; HURTADO, Víctor. (2004). *Atles dels comtats de la Catalunya carolíngia: Atles del comtat de Manresa (798-993)*. Barcelona: Rafael Dalmau Editor.
- CATALÀ i ROCA, Pere; BRASÓ i VAQUÉS, Miquel. (1997). "Castells de Miralles, Montfalcó, Segur i Veciana" A: CATALÀ i ROCA, Pere (dir.) *Els castells catalans*. Barcelona: Rafael Dalmau Editor. vol. V, p. 432-442.
- EQUIP BROIDA. (1986). "Ús de l'espai en els castells i torres dels segles XIV i XV". *Fortaleses, torres guaites i castells de la Catalunya medieval*, Annex 3 de les Acta Mediaevalia, Facultat de Geografia i Història. Universitat de Barcelona, p. 217-295.
- ELLIOTT, John H. (2006). *La revolta catalana, Un estudi sobre la decadència d'Espanya (1598-1640)*. València: Universitat de València.
- HERNÁNDEZ, F. Xavier. (2003). *Història militar de Catalunya, vol. II Dels ibers als carolingis*. Barcelona: Rafael Dalmau Editor.
- HERNÁNDEZ, F. Xavier. (2003). *Història militar de Catalunya, vol. III La defensa de la Terra*. Barcelona: Rafael Dalmau Editor.
- LÓPEZ, Albert; CAIXAL, Àlvar; FIERRO, Javier. (1986). *Cronologia i difusió d'un grup de ceràmiques medievals trobades a les comarques de Barcelona (segles VII-XIV): Ceràmica medieval catalana*, Quaderns científics i tècnics 9, Diputació de Barcelona SPAL, Barcelona.
- MADOZ IBÁÑEZ, Pascual. (1846). *Diccionario geográfico-estadístico-histórico de España y sus posesiones de ultramar*. Madrid: Editor Madoz.
- BOLÓS i MASCLANS, Jordi. (1992). "Castell de Segur" A: PLADEVALL, Antoni (dir.). *Catalunya Romànica, vol. XIX: El Penedès. L'Anoia*. Barcelona: Enciclopèdia Catalana, p. 525-526.

- PÍRIZ i GONZÁLEZ, Eduard. (2015). Estudi històric i arqueològic del castell de Segur (municipi de Veciana). Barcelona: Servei del Patrimoni Arquitectònic Local – Diputació de Barcelona. Inèdit.
- PÍRIZ i GONZÁLEZ, Eduard. (2015). Pla director del castell de Segur al municipi de Veciana. Barcelona: Servei del Patrimoni Arquitectònic Local – Diputació de Barcelona. Inèdit.
- PÍRIZ i GONZÁLEZ, Eduard. (2017). Memòria de la intervenció arqueològica al castell de Segur (municipi de Veciana) 2015-2016. Barcelona: Servei del Patrimoni Arquitectònic Local – Diputació de Barcelona. Inèdit.
- PÍRIZ i GONZÁLEZ, Eduard. (2018). Memòria de la intervenció arqueològica al castell de Segur (municipi de Veciana) 2017. Barcelona: Servei del Patrimoni Arquitectònic Local – Diputació de Barcelona. Inèdit.
- REGLÀ, Joan. (1987). *Història de Catalunya: biografies catalanes vol. 9 : Els Virreis de Catalunya*. Barcelona: Ed. Vicens Vives.
- RIU-BARRERA, Eduard. (2003). “Tipus i evolució dels castells”. A: *L’art gòtic a Catalunya, Arquitectura*. Barcelona. vol. III. Enciclopèdia Catalana, S. A.
- RIU-BARRERA, Eduard. (2011). “Història arquitectònica dels castells i notes sobre la seva restauració”. *Fortificaciones. Actuaciones en el patrimonio defensivo. Actas del XXXIV curset. Jornadas Internacionales sobre la intervención en el Patrimonio Arquitectónico*, Barcelona i Tortosa.
- RIU, Manuel; BOLÒS, Jordi. (1986). “Observacions metodològiques, esquemes descriptius i notes de treball per a l’estudi de les fortificacions i castells medievals”. *Fortaleses, torres guaites i castells de la Catalunya medieval*, Annex 3 de les Acta Mediaevalia, Facultat de Geografia i Història. Universitat de Barcelona, p. 11-24.
- SAFONT, Jaume. (segle XV). *Dietari de las turbacions del tems del rey don Joan que en Catalunya foren, comensant al primer de jener MCCCCXIII*. Barcelona.
- SANS i TRAVÉ, Josep Maria (dir.). (2006). *Diplomatari de l’arxiu capitular de la catedral de Barcelona, segle XI*. Vol. I-V. Lleida: Fundació Noguera. Pagès Editors, S. L.
- SANS i TRAVÉ, Josep Maria (dir.). (1994). *Dietaris de la Generalitat de Catalunya*. Vol. I-VII. Barcelona: Generalitat de Catalunya, Departament de Presidència.
- SERRA i PUIG, Eva (coord.). (2001). *Cort General de Montsó (1585). Montsó-Binèfar. Procés familiar del braç reial*. Textos Jurídics Catalans. Lleis i costums II/5. Barcelona: Generalitat de Catalunya. Departament de Justícia, p. 696-697.
- SERRA i PUIG, Eva (coord.). (2014). *Cort General de Barcelona (1705-1706). Procés familiar del braç eclesiàstic*. Textos Jurídics Catalans. Lleis i costums II/12. Barcelona: Generalitat de Catalunya. Departament de Justícia, p. 1.036-1.039.
- SERRA i VILARÓ, Joan. (1932). *Persecució dels bandolers de Catalunya (any 1616)*. Barcelona: Biblioteca Balmes.
- SOLER i TÈROL, Lluís Maria (1909). *Perot Roca Guinarda. Història d’aquest bandoler*. Manresa.
- TORRES, Xavier. (1993). *Nyerros i Cadells, bàndols i bandolerisme a la Catalunya moderna (1590-1640)*. Assaig 15. Barcelona: Quaderns crema, S. A. i Reial Acadèmia de Bones Lletres de Barcelona.
- TORRES, Xavier. (1985). “Senyors i bandolers a l’Antic Règim”. *L’Avenç*. Núm. 82.